Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 24 ИЮНЬ, 1989 ШУ. ★ № 75 (7733). ★ Мах 3 кеп.

КПСС Нохч-ГIалгIай обкома кхоалагIа пленум

ПЕРЕСТРОЙКА: ХАЬДДАЧА ГIУЛАКХИЙ ХА

Оаха хоам мабарра, укх шера 17 июне хилар КПСС Нохч-ГIалгIай обкома аргIан ара III пленум. Цо дийцар «КПСС ЦК апрельски (1989 ш.) Пленума итогехи областной партийни организаце декхарехи» дола дош. КПСС обкома бюро доклада текст парте обкома берригача членашта, членалла кандидаташта, областной парторганизаце ревкомиссе членашта йовзийта ра хьалхxе дIаяхьийтаяр. Лохе кепатох доклад а (лоацъяь) пренешка къамаьлаш даьрий выступленеш а.

1989 шера 25 апреле хилар КПСС Центральни Комитета Пленум, цо дийцар организационни дешаш а перестройка хIанзарча, чоалханеча этапе парте бу болх а. Пленуме хинна къамаьл боккха лоархIам болаш да. ХIанз вай общеcтверча политически хьала бехктокхаме политически анализ яьй, хIаьта иштта бехктокхаме политически мах а баьб.

Пленуме хинача дискуссе хьахьекхар экономически, политически, социальни даькъе мохк дегIабоалабеча тахан хьахиннача чоалханеча хьале корзагIдаьнна а деха а ца хьовзар, эмоцештен бе-беча уйлаштен кара ца дахар мел лоархIаме да. Эшаш дар да нийса а хаьдда а выводаш яр, перестройка цIенхаштта дIахьалхашкахьа кхувлар, парте е лерхIача эргалоашта керте латтар.

Таханара хьал эргаш да цхьа шу, хьаштдале, ах шу хьалха хинначул. Гуш да — общественни, экономически, духовни, социальни доакъошка демократизаци елга низ болаш а кIоарглуш а латтилга, халкъа общественно-политически хьинар айлулга.

Демократически процессаш дегIакхувларгахьа гола тохаш хилар теркалдара дукхагIча даькъе кийча хиланзар парторганизацеш, партийни кадраш. Цу хьакъехьа цIенхаштта вывод йир КПСС ЦК апрельски Пленумо. Болх барга, стилага а методашка а диллача, событей а явленей а маIан дарга диллача, хьалхагIа а санна, вахарца гIа боахалуш яц цхьайола партийни комитеташ, советски органаш. Къаьнача IаьдалагIа уйла яра рецидиваш гучалелханза Iац, кулгалдара авторитарни методаш юталац царна.

Пленумо дIадийхар нахах къехкаш хилар дутилга, балха кабинетни а командни а формаех къастилга, центре а моттигашка а шоашта тIадиллача гIулакха хьалхара болхлошкара - коммунисташкара доагIар хьадехилга. Из хIама принципиально а цIенхаштта а де дезаш да. ХIаьта кадрови хувцамаш динза даргдоацача, ца дича вай юкъарча гIулакха Iаткъаш долча моттигашка шек ца вувлаши махулла сихагIен де деза уж.

Цунца дувзаденна белгалдаккха деза, хIанз пенсе болча дукххача ЦК членаша а членалла кандидаташа а, КПСС Центральни ревизионни комиссе членаша шоашта тIалатта бехктокхам кIоаргга кхетабар. Пленумага ший низашта перегруппировка яйтар духьа шоай полномочеш тIера дIаяхар дехаш ЦК-га даьча кхайкарала кIал кулгаш яздир цар. Отставка ехаш вай парте исторе чухь цIаккха ца даьр даьча новкъосташа керттера лерхIар партийни дог-уйла, партийни этика, деррига дIадаьлча сага тароаш теркал йора. Пленумо бе а боагIаш мах бир цар даьча денал долча гIулакха, шоай партийни декхар цар иштта кхетадеш хилара.

КПСС ЦК апрельски (1989 ш.) Пленумо къаьстта белгалдаьккхар: «Исторически лоархIам бола декхараш кхоачашдеча хана, цхьан минота йицъялийта йиш яц наьха таханара йоакхонаш а царна эшараш а, цар саготагIа дола хьашташ, даим царна духьалъувтта проблемаш». Иох латт, белгалдаьккхар Пленуме ше тIеххьара къамаьл деш М. С. Горбачева, КПСС политически балха маIан.

– Цу хьакъехьа дукххача хIамай уйла яйт СССР халкъа депутаташ харжаро. Хоржамаш долча хана республика къахьегамхоша, деррига советски халкъо санна, дIахьекхар шоаш перестройкана тIехьа болга, общество дIахо эргаяккхара парте лаьца никъ хьаллоацилга. Стратегии политикеи хиларах тарра, перестройка хьал а лаьца, харжархоша цIенхаштта мах бир парте никъ вахаре чакхбаккхара, партийни, советски, боахама органаша, кулгалдара кадраша беча балха, де вIаштIехьдаьнначун.

Тахан, эггара лоархIамегIйола политически кампани чакхъяьнначул тIехьагIа, бIубенна ала йиш я из дIайолаеча хана областной партийни организаце шийна хьалхашка оттадаь керттера декхараш кхоачашдаьд. Хоржамаша хьахьекхар республике бахача наьха сакхетам лакхбенилга. Харжархоша теркам тIабахийта а массе оагIорахьара а мах бир депутаталла кандидатий программай, цар политически а хIара сага а оамалий, паччахьалкхенна хьадда доал де а шоай бокъонех пайда ийбе а Iомабелар.

Цудухьа хержача 15 СССР халкъа депутатех 40 процент бараш болхлой ба, 60 процент бараш — предприятейи организацейи кулгалхой, 13,3 процент — кхалнах, 46,6 процент — нохчий, 40 процент — эрсий, 13,3 процент — гIалгIай. Депутаташта юкъе ба 87 процент коммунисташ, цо, шеко йоацаш, хьахьокх областной партийни организацех боккха тешам беннилга, перестройка еча цун лоархIам боккха болга.

Цунца цхьана, карагIдаьначун бе боагIача бесса мах а беш, мукIарал динза даргдац шерлуш латтача демократе а гласноста а хьалашка Советашкарча хоржамий кампанешта партийни кулгалдеча перестройка яра даькъе юкхьанцарча стаде мара вай ца хилара. Партийни комитеташа берригача бахача нахаца, ерригача общественни организацешца бувзам болаш болх бара хьалхара гIа мара баьккхабац. Долче, тахан ала йиш яц из бувзам айхха ба, аьнна. Из иштта хилара тешал ду. масала, республикагара халкъо хержарашта юкъе колхозхой, кагирхой викалаш хулга **Iалаш ца даро,** шозза кIезигагIа ба кхалнах. Цо шеко йоацаш, КПСС областной комитетагара, парте горкомашкара, райкомашкара, юххьанцарча партийни организацешкара дIадехаргда хIанзалца баьча наькъа цIенхаштта анализ елга, хоржамий кампанеш йолча хана шоаш бергболча балха керда формаши методаши лохилга, хьалхагIа дувлийта гIалаташ дIадоахилга.

Халахете а, ца гуш Iе йиш яц цхьайолча партийни комитетийн организацейи авангардни позицеш ца хилар, цар ледаро болх беш хилар. Кердача хьалашка корзагIъяьнна хьайзар уж, хIаьта моттиган нийсъелар шоай тароний боагIачул тIех мах беш, эттача хьала тIахьожам лоаттабе маганзар царна. Шоай кандидаташ хьаллаца низ дIакхачанзар КПСС Малгобекскии Гудермесскии горкомий, парте Ножай-Юртовски, Надтеречни райкомий, кхычар. Лакхера указани яларга хьежаш яггIаше уж тIехьаюсар кандидаташ оттабе. Из бахьанце йоккха йоацача къахьегама коллективашка, нах бахача моттигашка доал бера далийтар партийни организацеша.

Хоржамаш дара Iеткъар агитационно - пропагандистски балха цаI йола система ца хилар, хоржамий комиссей болх къаьнача IаьдалагIа вIаштIехьбаккхар, инициатива гойташ а творчески а болх бе партийни комитеташ кийча ца хилар. Шоай декхарех лоархIабанзар Надтеречни, Сунженски, Наурски, Гудермесски, Назрановски, Урус - Мартановски райоашкара агитатораш. Цу дерригнех цIенхаштта урок хила еза партийни комитеташта, цунга хьежжа шоай балха стиль эргаяьккха тоае еза цар.

Хоржамий кампанена анализ еча хана белгал ца доаккхаш дита йиш яц, цу юкъа КПСС обкома бюрося отделашеи дукха болх баьбале а, хьалха хиннача стереотипех къаста, партийни комитетий а юххьанцарча организацей а хьинарах бизза пайда эца царна вIаштIехьа ца даьннилга. Бахача наьха бе-беча группашта воздействи яра, къахьегама коллективай советашца, общественни формированешца цхьана гIулакхаш леладара механизм лерттIа вIаштIехьъяьккхаяц партийни организацеша. Моттигаш нийсъелар диалог, дискуссеш хила йоагIача командаш телаш. Формальни йоацача объединенешца болх бара корта бола наькъаш корадханзар. Хоржамаш долча хана кхохкам кхы тIа чIоагIбир нах кхачанца Iалашбеча, жилищно - коммунальни а социальни а проблемаш къестаеча кхоачамбоацараш хиларо.

Хоржамаша хьахьекхад партийни организацей балха формаши методаши эргаяхар, цар низи, партийни дисциплинеи, партийни мугIарий цхьоагIон чIоагIъяр, партенен халкъаи юкъе юкъ йолла гIертара духьала къовсам лоаттабар эшаш а лоархIаме а долга. ДIахо кхы кIезигагIа лоархIам боаца этап я — РСФСР, НГIАССР, моттигерча Советий халкъа депутаташ харжар. Республикера партийни комитеташ, юххьанцара партийни организацеш чакхдаьнначa хоржамий урок кхетаеш, керда политически кампани йолча хана шийна хьалхашка латта декхараши уж кхоачашдара наькъаши дика довзаш, бе безача балха хаьдда программа йолаш хила еза.

Хоржамашта хьалхарча кампане а кхаж тассара итогий а теркам тIабахийта тохкам бича гучадоал, харжархой духьхьал перестройка тIехьа хинна ца Iеш, из дIахо кIоаргьяра, вай вахара ерригача сферашка махулла сихагIа дикалгахьа хувцамаш дара тIехьа болга. Цунца цхьана вайна ца гуш диса йиш яц, цу е кхыча городе, районе, юрта этта проблемаш къестаяра нах раьза боацилга. Из фуд аьлча, из да республикански яраша санна, хIаьта иштта моттигерча партийни советскии органаша а шоай балха тIа цIенхаштта кхоачамбоацараш нийсдолийташ хилар. Цо декхарийла ду вай таханарча пленуме областной парторганизаце а ерригача вай кздрай а практически балха цхьайолча аспекташта теркам тIабахийта.

Эггара хьалха ала деза, халонаш дукха яле а, республика экономически даькъе дегIайоалаяра темпаш кIезиг дукха сихъе вай аьттув баьннилга. Машиностроении металлообработкен, яйгеи кхачани промышленность сихагIа дегIайоалаяро вIаштIехьдаьккхад промышленни производства боарам айбе. Ала деза, из деррига а хьахиннад къахьегама овсарле лакхъяра чотагIа. Юртбоахаме дукхагIа доаккх ялат, сом, дулх, шура.

КIеззига алсамъяьннай халкъа боахама кхыдола доакъош дегIадахкара темпаш а. Экономика социальни дешашта тIаерзаш йоагIилга белгалдаьннад.

Дикалгахьа хувцаеннай халкъа эша товараш хьадарца йола дукххача къахьегама коллективай, боахама кулгалхой уйла. ТIакхеташ доагIа республикерча наха ду гIулакхаш.

Цхьайолча районашка дикалгахьа дола хувцамаш хиннад социальни сфера объекташ хьалъяра даькъе.

Из иштта дале а, социальни сфере карагIдаьннараш кхоачам болаш дац, наьха хьал-таро тоаеча овлангара денз хувцамаш хиннадац. Цул совгIа, уж хувцамаш дика хоалуш дац. цхьадолча лостамашка, масала, цхьайолча продукташцеи товараш цеи Iалашо еча, из хьал кхыметтел кIоарг а деннад. Лоацлуш яц квартирашта йола аргIа, моттигаш тааш школашка, берий бешамашка, больницашка. Цу гIулакхашта нах раьза бац.

Дукха ха йоацаш парте обкома бюро хьежай наха эшаращеи цар дIадехарашцен дувзаденна долча цхьадолча дешашка. Масала, май бетта дийцад кхачан товараш дохкача лостам бара, тIехьа ца тетташ де деза гIулакхаш тIаэцара тIадерзадаь дола КПСС ЦК дIадехар кхоачашдеча этта хьал. Дефицита хьалашка из проблема Iальмате лоархIаме я. Шу долалуш баьча тохкамо гучадаьхар цу хьакъехьара цIенхаштта кхоачамбоацараш: городашкеи юрташкеи бахача наха юкъе кхачан товараш дIа-хьа декъача, хIаьта г. Грозне тикашта юкъе нийсхо ца хилар, маьхк, шура, кхыйола продукташ йоацаш моттигаш нийслуш хилар. Массанахьа нийса лелаяц талонех шекар дIадалара порядок. Цхьайолча предприятеша телхаю фондови дисциплина, дефицитни товараш маьхалдахара порядок.

Кхачан товараш дохкача порядок ца ярах КПСС обкома бюрос строги выговор йир НГIАССР торговле министрана н. А. Н. Зубковнен «Грозагроплодоовощторг» яхача производственни объединене директора н. В. П. Хаперскенеи. Выговор яьй респотребсоюза председателa н. Х. М. Гуржихановна а. ИоагI-йоагIача органашта тIадиллад нах кхачан продуктащца Iалашбелга тоадар.

Торговле порядок яр — цу гIулакха цхьа оагIув мара яц, кхы кIезигагIа лоархIам боаца шоллагIйола оагIув — кхачан ресурсаш алсамъяхар. Укхаза дукхагIдар тийша да КПСС ЦК мартовски (1989 ш.) Пленума решенеш лерргагIа кхоачашъярах. ХIанз вайгара массанешкара эшаш ба де лаьрхIар чакхдахара тIабердзабь никъ.

Бокъонца тоаде дезаш да рынок товаращца Iалашъяра гIулакх. ДIадаха шу чакхдоаллаш Госплано кийч а яьй, республика Министрий Совето чIоагI я яьй из дош къоастадара тIаерзаяь программа. Цига, масала, лаьрхIа да хьалха цу даькъе болх беш ца хинна ерригa промышленни предприятеш халкъа эша товараш хьадара юкъеоза. Из иштта дале а, предприятейи объединенейи цхьабола кулгалхой цу гIулакхага хьеж цхьан ханна а лоархIаме доацача а дешага санна. Иштта, хIанз а тохаеннаяц цу хьакъехьа Карабулакски химреагентий завод, биозавод, «Грозэнерго» яха объединени, «Электроинструмент», электромеханически заводаш, чхьагIар доаккха 3 завод, 8 винпункт. Мадарра аьлча, тахан халкъа эша товараш хьадеча дакъа лоацаш 86 процент промышленни предприятеш яц. ДукхагIа теркам тIабахийта беза цу гIулакха «Грознефть» объединене, «Мединструмент», «Промавтоматика» НПО опытни, «Чечнингушводстроя» чуйоагIача ЖБИ заводий, кхычар кулгалхоша.

Политически гIалат санна лархIа йиш я цхьайолча къахьегама коллективаша, цар кулгалхоша хьалха шоаш дIакхаьчача боарамел лохагIа йола планаш тIаэцаш хилар. Из иштта дале а, цу тайпара планаш тIанийцай ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» заводо, кога гIирс беча фабрико, «Чеченингушхлебопром» объединене, кхычар.

Дукххача предприятей партийни организацешта мегадац халкъа эша товараш хьаделга хIара шера 6 процентал кIезигагIа доацаш алсамдаккхара тIехьа областной партийни организаце тIанийца решени шоай коллективашка чакхъяккха. Цудухьа цу хьакъехьара республика план цу боарамал лохагIа хиннай.

Цу тайпара ситуаци хьахилар маьхах гIулакхаш дара планировани еча хана а. Бахьан а доацаш, дукххача предприятеша бIарччача объемагIа тIа ца эцаш йисар Госплана разработкаш. ХIаьта «Чечингавтотранс» объединене, машиннаькъа Грозненски радиотехнически, «Трансмаш» заводашеи кхыйолча предприятешеи маьхах гIулакхаш дара хьалха даьхача хьокхамел кIезигагIа планаш тIанийцай.

Паччахьалкхен предприятех долча Законо къахьегама коллективашта йоккхий бокъонаш еннай. ХIаьта дукхагIъяраша царех хьинаре пайда а ийбу. Амма, цхьайолча хана групповой хьашташ паччахьалкхен хьаштел лакхагIа хулаш моттигаш нийслу. Из гучадаьлар планаш кIезигъярца а ца доагIаше алапеш лакхдарца а. Цу хьалашка кулгалдара лостам телара шоай лоархIам кхоачашбе кийча хиланзар юххьанцара партийни организацеш, партийни комитеташ. Цудухьа, наьха ахчан доходаш арахецача товарели деча гIулакхели сихагIа дегIааха яьлар. ЦIаьхха нийсденна хIама дац дIабахача пхе бетта ахчан эмисси дIадахача шера цу юкъаца нийсдича 2-зза дукхагIа хинна хилар. Фактически бахача наха хьайицача ахчах хIара кхоалагIа сом ца дохкаш дисад. Из да, хьалхарча даькъе, потребительски рынке товараши услугаши цатоъаш хилар.

Хьал кхы тIа а чоалхане дерзаду къахьегама овсарле алапел сихагIа дегIаахара лоархIаме экономически принцип цIенхаштта толхаяь хиларо. Бакъда, доал дара кердача принципаша алапи вIаштIехьдоаккхача йоккхий бокъонаш лу предприятештен цар къахьегама коллективаштеи. Амма, укхаза къоастам беш дар — эшаш мел йола средстваш къахьегамца хьайоахаш хилар. ХIаьта вайцига дукххача коллективаша дика дагальцай паччахьалкхен предприятех долча Закона алапен боарам хоадабац, яхаш йола духхьал цхьа тезис, амма дицденнад юкъера алапи дегIааахарал сихагIа къахьегама овсарле дегIаухилга Iалашде предприяти декхарийла хилар. Назрановски трикотажни фабрике, масала, укх шера 4 бетта къахьегама овсарле 7 процент лохъеннай, хIаьта юкъера алапи 9,3 процент лакхденнад. Агропрома промышленни предприятешка къахьегама овсарле лакхъеннай 2,8 процент, хIаьта юкъера алапи—10,8 процент. Халахете а, цу тайпара масалаш дукха да. БIарчча хьанйицача, алапи дегIаахара темпаш I-гIча квартале 11,6 процент лакхагIа я къахьегама овсарлел, гIишлошъеча — 8,4 процент. ПланагIа лаьрхIача средствaел 19 миллион сом дукхагIа алапи дIаденнад республике.

Республика халкъа боахам боаггIача бесса эффективни ца хилара цIенхашттача бахьанех цаI да товараш толха а деш, доадеш, тIера дIадоахаш, материальни маьхаленашта растраташ еш, уж лечкъаеш хилар. Укх шера мае хиннача партийно-боахама актива республикански собранe маалларa, духхьал 1988 шера из бахьан долаш доадаьд 19 миллион сом. ДукхагIа хулаш йоагIа «долгостройш». Соахка 1 сома маьха средстваш дIаяхийтача, шу чакхдоалаш 1 сомаи 23 кепиган маьха балхаш чакх ца доалаш дисар, кхы тIа а 18 миллион сом «гIорадир». Дукха ахчаш доаду предприятешеи организацешеи гIодаш текхар бахьан долаш. Соахка 46,8 миллион сом хилар уж.

Е хьаэцаргья вай планови дисциплина лелаяр санна йола факт. Соахка ерригача республике гIолла халкъа эша товараш арахецара план 104,8 процент кхоачашъяьй. ХIаьта цхьаццайолча предприятеша из кхоачаш ца яр бахьан долаш, республика бюджете дIа ца кхоачаш йисар оборотагIа йоагIаш хинна 1 миллион сом совгIа налог.

Лакхе дийцачох вай кхетаде декхарийла да республика финансови хьал наьха санна ледара долга, партийни комитеташа, халкъа депутатий Советаша, къахьегама коллективаша эггара хьалха цунна теркам тIабахийта безилга. Ер шу дIадолалуш КПСС Центральни Комитетои СССР Министрий Советои цхьана тIанийцаб «Мехка 1989 — 1990 шерашкен кхойтталагIча пятилеткен экономика финансови унахцIенагIа хилийтаран ахча лелара гIулакх чIоагIдаран де дезарех» бола соцам. НГIАССР Министрий Совето цу тайпара де дезараш сихагIа вIаштIехьдаха деза вай республике. Нийса хургдар царна хIара районе, хIара предприяте проработка йича. Доал дара дерригача боарамашка финансови хьале кризис йолга доаггIача тайпара кхета ца делга дIадаккха деза. «Средствашка хьежжа даха» яха халкъа оалам хIара коллектива васкет хила деза.

Тахан наха цIенхаштта Iаткъаш йолча проблемашта юкъе хьалхарча даькъе цIи яккха еза фусамийчун. Кхы кIезигагIа йоацаш латт республике унахцIено лораяра проблема а. Из чоте а лоархIаш, парте обкома бюро укх шера мае хьежай производственни йоацача сфера объекташ хьалъяра XII-ча пятилетка заданеш мишта кхоачашъю. Шеко яц, уж дешаш кхоачашдеча дикагIча оагIорахьа дIахьалхашкахьа гIа баьккхаб. Амма, цу проблема ирал дIаяьннаяц. Шу долалуш, республика бIарчча хьанйицача, жилищни хьалаш тоадара учете латтар 30 эзар совгIа дезал. Дизза кхоачашдац наха, къаьстта кхалнахаи бераштеи дика медицински гIо делга. ХIара шоллагIвола дешархо шоллагIчен кхоалагIчен сменагIа дешаш ва. Из иштта доллаше, пятилетка дIайолаелча денз социальни сфера дегIайоалаеча хIара шера пайда ца ийбеш дус 50 миллион гаргга сом, эксплуатаце дIа ца луш дисад 590 квартира йола наха чубаха цIенош, 6586 моттиг йола школаш, 720 моттиг йола клубаш.

Цудухьа парте обкома бюрос лерхI оттадаь декхараш дизза кхоачашдара вай кхаьча темпаш кхоачам боацаш я, аьнна, хIаьта цхьайолча партийни комитетий, боахама органий болх боаггIача бесса боацаш. Хьалхарча даькъе из доагIа «Чечениннгушстрой», «Агропромстрой», «Чеченингушстройматериалы» объединеней коллективашта. Сатийна витац цигара гIулакхаш, халахете а, тоалуш ца хиларо. ХIанз а лохлуш хьадоагIа гIишлон - монтажни балхаш дара боарамаш, кирпичкаш арахецилга, объекташ эксплуатаце дIалулга шу чакхдаларга хьежаеш гоаю.

ГIишлон комплексе кулгалдеча цIенхаштта кхоачамбоацараш да. Ресурсаш зехьа йоаяро, инвестиционни цикл йIаьха хиларо, капитальни вложеней эффективность лоха хиларо юхатетт социальни сфера дегIайоалаяра программа кхоачашъелга. Капитальни вложенеш дукхагIа хилара темпаш, хьалха санна, керттера фондаш юкъейоалаярал хьалхаювлаш я. ДукхагIа хулаш йоагIа хьалъяь яланза йола гIишлош, долче, цхьаккха пайда хьа ца луш юс материально-технически ресурсаш. ДIаоттаянза йола оборудовани кIезиглуш яц.

Уж кхоачамбоацараш дIадахара эш партийни, советски, боахама органаша цунна лерргагIа тIаберзабаь бола болх бар. Оттадаь декхараш кхоачашде таро хургьяц индустре низалаш алсамъяхара, моттигера гIишлон материалаш дукхагIа арахецара, боахамеи индивидуальнии хьисапегIа фусамаш хьалъелга шердара кхы тIа а йолча таронех пайда эцара дешаш къоаста ца дича.

ГIишлошъяра комплекса предприятеша хьинарегIа караерзае еза боахам лелабара экономически методаш, сихде деза бокъонца йола боахама расчет ерригача шоай подразделенешка юкъейоалаелга, шерргIа пайда ийбе беза арендни отношенеех, хьалха латтача опытах.

Тахан из геттара лоархIаме да, стихийни хатар хилар бахьан долаш республика Iалальмате чоалханеча хьале этта хиларца дувзаденна а

(ДIахододар 2-чен 3-чен оагIош тIа).

Йоазонхочун уйлаш

Укх деношка вай республике ший болх дIаболабергба Нохч - ГIалгIайчен йоазонхой Х-ча съездо. Республика творчески интеллигенци, болхлой, ахархой сатувсаш ба цу съезде дIадахача 5 шера даьраш дийца ца Iеш, хьалхашка латтача проблемех, вай вахаре литературо лоацача даькъах дувцаргхиларах. Перестройка наькъагIа цо даьчоа а динза дисачоа а цIенхаштта анализ ергхиларах.

Съездо ший болх дIаболабалехьа цу хьакъехьа цунна хетар хар духьа НГIАССР йоазонхой Союза правлене председателаца Ш. АРСАНУКАЕВЦА къамаьл хилар тха корреспондента Х. АУШЕВАЙ.

Шайхи Абдулмуслимович, вайна махарра, литература халкъа вахара къулба да. ТIаккха хIанз мел бехктокхаме а чоалхане а ха я ховш да. МалагIа декхараш да съезде къоастаде, аьнна, оаша шоашта хьалхашка оттадераш?

ХIанз хулаш йола съезд чIоагIа лоархIаме я. Укхаза оаха лерхI 5 шера баьча балхах, тхоай планах дувца. ДIаяха съезд хинначул тIехьагIа арадаьннад 140 совгIа книжка. Уж да романаш, повесташ, дувцараш, стихаш, поэмаш, бераштa лаьрхIа яздаь книжкаш. Вай республике меттел «Современник», «Советский писатель», «Советская Россия» яхача а иштта кхыча а Москверча издательствашка кепатехай дукххача авторий произведенеш.

Царех да дукххача шерашка кепа ца тохийташ даьдараш а. ХIаьта из эггара боккхагIа бола кхаъ ба тхона — йоазонхошта. Вай мехка хулача дикача хувцамашца дувзаденна да из.

Литературе лоадам боацаш цхьаккха хIама лархIа йиш еце а, керттера уйла тIаяхийта езаш дараш а дукха ма хулий. Фуд оаш керттера хеташ съезде дувца лерхIар?

Съезде теркам тIабохийташ дувца лаьрхIад оаха цхьаццаболча вай йоазонхой кхоллама художественни боарам лакха ца хилар, хIаьта иштта теркалде дезаш да вай критика ледара хилар а.

Къаьстта тахан, вай общественна демократии гласности юкъееннача хана, хьалхарча мугIаре латта декхарийла йола публицистика а геттара воча хьале я. Дукха арадувл художественни боарам эсала бола книжкаш. Цу гIулакха а къаьстта теркам тIабохийтаргба.

Цхьа произведени массехказза юхакепаетташ дукха средстваш а ха а йоаю. Из эшаш дац яхац аз, бакъда, йоазонхочун керттера декхар кхоллам ба. Долче, керда книжкаш арадаха кIезигагIа таро хул гIулакх иштта леладеш хилча.

Цхьаннена а къайле яц, вахара ерригача моттигашка кхача, цигара хьал довза, из тахка декхарийла ва йоазонхо. ХIаьта хIанзарчоа из дара юхаувзалуш да тхо, перестройка а гласность а дIайолаенна тоъал ха яле а. Хала хете а, цу йоккхача процессана юкъегIортац вай публицисташ.

Йоазонхочун керттера декхар кхоллам бале а, из юстара латта йиш яц вай вахарерча цхьанна а деша, гIулакха. ТIаккха мара мабарра бола кхоллам хьахургбац.

ХIанз вай дувцараш кхолламах дале а, хIара организаце уж доацаш кхы а дукха дешаш ма хулий дувцанза даргдоацаш. Шун дий-те цу тайпара дараш?

Из бакъда. Пхе шера цкъа мара мича хул тха цу тайпара форум. Цудухьа дуккха а проблемаш, дешаш Iов цу юкъа. Цул совгIа, съездо санна къоаста а дац уж. Аз тахан царех дерригнех дувцаргдац. Ховш ма хиллара, республика йоазонхой Союз йоккха яц. Цудухьа тхона къаьстта лоархIаме да къонача литературий чотагIа цун мугIараш шердар. Тха Союзе царех цхьабараш хьаэцара эша каьхаташ кийч а даь, Москве дIадахьийтад оаха, бакъда, йоазонхой Союзо уж хьаэцилга геттара тIехьадоах. Цунца цхьана шерра никъ лац къоначарна шоай кхоллам дегIабоалабе, гучабаккха. Цу хьакхехьа а къамаьл хургда тха съезде. Хетаргахьа, цхьадола дешаш съезде къоастаде вIаштIехьа доале тамаш я. Бакъда, царех лоархIамегIдараш къоастаде хьожаргда тхо.

ДОТТАГIАЛА БУВЗАМАШ ЧIОАГIЛУ

Хьалха оаха хоам баь махиллара вай республике хьоашалгIа баьхка ба Лаоса массови информаце средствай кулгалду болхлой.

Шоаш хьабаьхкача кхоалагIча дийнахьа Лаосера доттагIий хьоашалгIа баха хилар Назрановски района къахьегамхой болча. Белгала ала деза: Лаоса эша станокаш кийчъеш я «Электроинструмент» завода коллектив, дика я, яхаш, чIоагIа мога а ю уж цига. Хьаьший баха хилар «40 лет Октября» яхача совхозе. Ахриев ГIапура цIагIа — музее хилар. ВIаши дукха хаттараш деш безаме къамаьл хилар хьаьший шоаш Iимерза тIанийцача фусамдаьшца.

ШоллагIча дийнахьа Лаоса викалаш тIанийцар НГIАССР Госкомиздата, республика йоазонхой Союза, Нохч - ГIалгIай книжни издательства коллективаша. Районни кепайоазон системах, литература проблемаех, издательски гIулакх дегIадоаладара перспективех дагабовлаш къамаьл хилар цу вIашагIкхетарашка, хIаьта киновидеообъединене хьаьшашта гойтар вай республика Iаламах, вахарах дувцаш дола кинофильмаш.

Самардийнахьа лаосски доттагIий тIанийцар НГIАССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара С. Н. Кожуховске. Автономни республика паччахьалкхен Iаьдала лакхерча органа структурах, перестройка яра декхараш кхоачашдеча даькъе халкъа депутатий Советий лоархIам дIахо айбара цо кхоачашдеча гIулакхех дийцар фусамдас хьаьшашта, цар даьча дукхача хаттарашта хаьдда жоп делар.

Цул тIехьагIа лаосски журналисташ тIанийцар НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместитела А. А. Мальсагова. Хьаьшашта цо дийцар Iилматехнически прогресс сихъяра, халкъа эша товараш арахецилга алсамдаккхара, бахача наха медицински, торгови гIулакхаш делга тоадара декхараш диззагIа кхоачашдара республике деш долчох, дIайовзийтар Нохч - ГIалгIайчен экономика дегIайоалаяра йола перспектива.

ВIашагIкхетаре дакъа лоацаш хиннача НГIАССР Министрий Совета председатела заместитела Т. У. Махмудхаджиевас хьаьшашта дийцар кхалнаьха республикански совето беча балхах. Цу дийнахье а делкъел тIехьагIа вежарий мехкара журналисташ вIашагIкхийтар шоай коллегашца — телевиденеи радиовещанеи гIолла йолча НГIАССР Паччахьалкхен комитета журналисташца. Беседа дIайихьача республика Гостелерадио председатела Ю. В. Мареченкова, цун заместителаша лаосцашта дийцар перестройка, демократизацеи гласностеи хьалашка шоай творчески коллектив беча балхах, телевидене Грозненски студес даьха фильмаш гойтар царна.

Селханара бIарчча ди Наурски районе даьккхар вай лаосски доттагIаша, дукха вIашагIкхетараш хилар цар районе бахача нахаца, бе-беча дешай хьакъехьа дагабоалаш къамаьлаш а хилар царца.

Боккхача новкъа баьннаб

Укх деношка Грознера В. И. Ленина цIерагIара майда хьалйизаяр хоза, тайп-тайпарча дувхарца кийчбенача мехкарехи кагийча нахахи.

Музыка, эзаш, ахкаргаш — деррига а цIей хьисапе дар. Из да а дар бокъонца дола цIей. Ленински района тайп-тайпарча школашкарча дешархоша итт шера хьабенача наькъа ший тайпара итог яр из.

Школа чакхъяьккха, вахара боккхача новкъа бовла бокъо бе кхаьча, аттестаташ хьаэца мара ца дезаш бола кагирхой бар уж.

Итт шера шоай дика а во а шоашца декъаш, уллув хиннача, дукхабезача хьехархошта дег тIара баркал йоахар кагирхоша. Царех дIайха дешаш йоахар шоай даьшта-ноаношта санна, уж дика бовзаш, уж даькъала хилар ловш болча хьехархоша а.

Массаза а къона йола, цхьаннена а кIордаеш йоаца школьни вальс яр екаш.

Кагирхой даькъала бувцаш майдан тIа къамаьлаш дир КПСС Грозненски горкома секретара В. Масловас, Нохч - ГIалгIай паччахьалкхен университета проректора И. Исраиловс, кхыбараша.

Шоай берашца, берий берашца цхьана гIадбахара хиш дар дай-ноаной, наьна ноаной, даь ноаной бIаргашка. Царна дагаухар шоаш иштта хинна ха.

Ленински района школай дешархой майдан тIара митинг чакхъяьннaчул тIехьагIа шо-шоай школашка чубахар торжественни хьале аттестаташ хьаэца.

Дуккха ха яьнначул тIехьагIа ерригa сигале къоаръзерзаяьяр городерча выпускникашта хетаяьча фейерверко.

Х. ГИРЕЕВА.

ПЕРЕСТРОЙКА: ХАЬДДАЧА ГIУЛАКХИЙ ХА

(ДIахододар.
Долалур 1-ча оагIо тIа).

долаш. ТIера тхов боацаш бисаб бIаьш дезалаш. Уж беррнгаш а Iалашбе безаш ба фусамаш хьалъяра эшача материалашца, цхьабарашта гIо де деза уж хьалъеча. Цул совгIа, хатар хиннараш баха Iоховшабеча моттигашка хьалъе езаргья школаш, дарбан учреждене̃ш, тикаши кхийола объекташи.

Республика правительствас дехарагIа РСФСР Министрий Совето къоастадаьд хатар хиннараш та гIо дарца дувзаденна цхьадола дешаш. Ссудаш далара 60 млн. сом ахча, 17 эзар кубометр хьу, 5 эзар тонн цемент, 5 эзар квадратни метр хула дахчан мацIенош. кхыйола гIишлон материалаши техникеи ялара кхы тIа а эша средстваш хьахийцай. ХIанз болх боаржабе беза, из деррига а мамогга сихагIа нахага дIакхоачилга Iалаш а деш.

КIезига дац вайна хьалхашка латта чоалхане декхарац. Уж кхоачашделга дукхача даькъе тийша да. кердача хьалаша дIадехарашка хьежжа пайда а нийбеш, партийни балха стила, формаши методийн перестройка яра хьинарах. Тахан, цIаккха ца хиннача тайпара, вайна Iалаьмате боккха лоархIам болаш я коммунисташ наха юккъе хила беза, цар вахар массе оагIорахьара довза деза, мичча хана а наьха дегашкара дар, цар бокъонца дола хьашташ. тIакхача гIертараши уйлаши, гIалат а ца бовлаш. Йовза ховш хила беза, доттагIий хьисапе царца бувзамаш лоаттаде а цар хьашташ кхоачашдара йоакхо е а, доазув доаца цар тешам шоаех бувлийта ха деза царна, яха ленински положени.

КПСС XIX Ерригсоюзни конференце решенеш кхоачаш а еш, парте обкомо, райкомашец горкомашец, дукхача партийни организацеша шоай балха тIа цхьадола практически гIулакхаш кхоачашдаьд чурапартийни демократи, гласность дегIайоалаяра, административно-командни методаш дIалхара, партийни аппаратий комитеташ хержача органий доалахьа хургхилар вIаштIехьдаккхара даькъе. Цу гIулакхашта лаьрхIа эргалькхай парте обкома, горкомийи райкомийи аппаратий структура.

XIX Ерригсоюзни партийни конференци хинначул тIехьагIа кхоачашдеча керттерча декхарех цаI а лаьрхIа, хьалхарча плане оттадаьд, политически доал дара органаш уж хиларах тарра, хержача партийни органий лоархIам тIагIертта лакхбара декхар. Партийни вахара демократизаци елга гIулакхашца чIоагIдара реальни таро а хинна дIаэттад республика социально - экономически дегIаккхувлар, областной партийни организаце вахаран беча балхан лоархIамегIча лостамашка болх бу парте областной, городскойи районни комиссеш. ХIаьта цу ерригача комиссеша эффективно болх бу, шоай бокъонехи таронехи бизза пайда ийбу, аьнна, вай тахан ала йиш еце а, къаьгга гуш да цаI — тIа-тIа хьаIовш латт цар практически опыт, хоржаш йолча партийни органашка хержача дукхача коммунисташа тIа-тIа дикагIа кхетабу шоай авангардни лоархIам, экономически, социальни, идеологическии кадровии политика хьалхайоахар аппарат а йоацаш, шоаш болга.

Хержача партийни органий членийн хьинар айдалара масал а хила йиш йолаш да таханарча пленума яь йола кийчо. Из хилалехьа хьалха, партийни строительстваи кадрови балхаи дешашта йолча КПСС обкома комиссе членаша айхха дакъа а лоацаш, чакхдаькхадар кхо эзар совгIа сагага: парте райкомийи горкомийи членашка, парторганизацей секретарашка, предприятейи организацейи кулгалхошка, партийни комитетий аппаратий болхлошка анкетни хаттараш а деш, «областной парторганизаце балха стилеи методашкеи демократизаци яр» яхача проблема хьакъехьа социологически тохкам белга. Из болх хIанз а чакхбаьккхабеце а, кхы тIа а кIоаргагIа уйла е езаш из бале а. дIахо доклада тIа ювцаш йолча цу тохкамах яьча хьалхарча итогий кIийлен тIа цхьайола выводаш е йиш йолаш да вай. Нагахьа санна партийни комитетий стилеи методашкеи хулаш латтача юкъарча, пайданеча тенденцеех дувце, белгал ца даьккхача даргдац балха кабинетни стилах, кьахаташ дукха дIа-са яздарах горкомаши райкомаши мукъайоалаш латтилга. Дукхача партийни комитеташта мегад совещаней дукхали юххьанцарча парторганизацешка дIакхухьийтача документий боарами кIезигбе, къахьегама коллективашта хьадда, хIара дийнахьа гIо дарга йовлаш латт уж.

КПСС Ачхой - Мартановски, Советски, Назрановски, Урус-Мартановски райкомий, Гудермесски горкома балха тIа дукхагIа хиннай гласность, хьахулаш латт партийни комитеташа баьча балхах, районерча гIулакхий хьалах хержача партийни активага, партийни организацей секретарашка, предприятей кулгалхошка хоамаш дара белгалара система. Царга гIолла, хIаьта иштта районни газеташка гIолла из хоам дIакхоачийт къахьегама коллективашка.

80—90 процент болча КПСС райкомий членаштеи членалла кандидаташтеи. Октябрьски, Надтеречни, Наурски, Урус-Мартановски районий парторганизацей секретараштеи предприятей кулгалхоштей хетачох цу партийни комитеташа шоай балха юкъера дIадоаккхаш латт советскии боахамийи органашта, общественни организацешта хьалхара болх белга, цар компетенце дола дешаш къоастадеча дукхагIа шоай лоIаме хулийт уж.

Цунца цхьана, баьча тохкамо хьагойтар демократизаци яра хьалашка беча партийни балха стилаи методаштеи перестройка яра гIулакх областной партийни организаце геттара эсала чакхдоаккхаш хилар. Долчча бесса аьлча, укхаза боаккхаш бар духхьашхара а дукхагIа йолча моттигашка юхаувзалуш а боаккха гIа мара бац. ХIанз а дукха масалаш да хержача партийни органий членашцара шоай бувзамаш партийни аппарата болхлой диктата хьисапе лоаттаде гIерташ хилара. КПСС Советски, Урус - Мартановски райкомий, Малгобекски горкома а кхыча парткомий а 30 процент совгIа болча членашта порученеш тел партийни комитетий инструктораша. Царех кIезига доацача даькъо хоам бу КПСС райкома, горкома составе шоашта енна цхьаккха поручени яц, шоаш массазарча комиссешка формальни дIа-са бийкъа хиннабале а, яхаш.

Сагото а еш, белгал ца даьккхача даргдац Октябрьски, Наурски, Сунженски районашка 50 процент совгIа болча КПСС РК членаша, членалла кандидаташа, ревизионни комиссей членаша райкома балхах, экономически социальни сферашкарча гIулакхий хьалах шоашта луча информацех кхоачам ца белга. ХIаьта Урус - Мартановски, Грозненски, Советски районашка партийни, советскии боахамеи органий болх тоабарах яь йолча предложенеех 40 процент гаргга йолчарна цхьаккха жоп ца лулга. Долче, хержа органаш вIашагIйолларан цар болх баран йола демократически механизмаш я алар мара болх беш яц, хIаьта гIулакхага дилла ча дукхача моттигашка ший лоархIам бакъбац цар, шоай аппарата беча балха тIахьожам лоаттабара юстаръяьхай уж. Белггаларча боараме из ала йиш я парте областной комитета балхах а.

Кхы кIезигагIа лоархIам болаш дац отраслеви отделаш дIаяхарца дувзаденна партийни комитетий аппаратий балха тIа перестройка ярах дола дош а. ХIаьта укхаза йоахо янза даргдоаца хIама да аппарата болхлошта шоашта хеташ дар а. КПСС Грозненски горкоме, масала, 88 процент хулача отделий заведующештеи инструктораштеи хетачох вIалла хувцаеннаяц е геттара кIезига хувцаенна кердача хьалашка пар беча балха формаши методаши. ДIахо а чакхдоаккхаш латт советски, боахама органашта а общественни организацешта а хьалхара гIулакхаш цар кхоачашделга, хIаьта горкома секретарашеи отделий заведующешеи тIадилларах деш а да из.

Обкома, дукхача партийни комитеташта йизза дIаякхка мегадац советскии боахамеи органий компетенцена чудоагIа боахама дешаш дувцаш йола къаенна практика. Хьалха а санна царна порученеш телаш я партийни органаш. хIаьта из тарлуш дац XIX Ерригсоюзни партийни конференце резолюцес дIадехачунца.

Цунца цхьана ала деза партийни комитеташа, цар болхлоша хийла деш хIама да экономикана кулгалделга хьадда ца леладар, боахамий кулгалхошкара доагIар цIенхашта хьа ца дехар. Тахан вай вахаре нийслу укх тайпара тамашийна хIама. Цхьан оагIорахьара — партийни комитетий шоашта ца йоагIа функцеш кхоачашъяргара, кхычарна когаметта болх баргара, боахамий дешаш къестадаргара юхайовлара процесс чIоагIа хала дIайода. ШоллагIча оагIорахьара — парте Грозненски Малгобекскии горкомий, Заводской, Ленински, Октябрьски, Веденски, Наурски, Ножай-Юртовски, Сунженски райкомий болхлоша лерхIачох, цар партийни комитеташа, экономически социальни сферай хьала вIалла влияни яц е цхьадолча даькъе мара яц.

Экономикана политически кулгалдара говзал латт партийни комитеташа гIулакх чоалхане ца а дерзадеш экономика дегIаккхувлара дешай керттерча лостамашта боахамий органаши къахьегама коллективаши тIаерзаярах, политически методех пайда а нийбеш практически декхараш кхоачашдара хьинаре влияни ярах. Цига юкъекхувлаш йола партийно-политически методаш нах тешабара, кхетабара болча дийнача организаторски балхаца таръе еза, хIаьта цига боккха лоархIам болаш да цар гIулакхаштеи йоакхонаштеи юстара ца хилар, мадарра аьлча, царца юкъарчал доацаш бувзамаш леладар.

Вай тахан цу дешашта къаьстта теркам тIаоз политически кулгалдара органий санна, КПСС обкома, горкомий, райкомий лоархIам лакхбара керттера декхар а лоархIаш, хьалхарча плане оттадара. ХIаьта цо ший аргIагIа, экономикаи социальни дегIаккхувларан партийни кулгалдеча объективно кердача хьисапе тIавахар дIадех. Цунца цхьана г. Грозне, Веденски, Надтеречни, Наурски районни партийни организацешка 40 процентагара 60 процентага кхоачаш болча секретараша, КПСС Шелковски, Назрановски райкомий аппарата 20—40 процентага кхоачаш болча болхлоша духхьал хьайоах: тхона балха политически формаш цхьа бахьан мара йовзац.

Кадращца, къахьегама коллективашца, райкомашца, горкомашца беча балхах а тIаийю решенеш кхоачашъярга хьажарах а коггIортолга а еш майрра керда формаши методаши леха еза. Хьадда йита еза балха кабинетни стиль, юкъера дIаяккха еза райкомашка, юххьанцарча «парторганизацешка чулелхара хьисапе лоаццача ханара командировкай практика, къаста веза дIаIемача хьалацара, телефонашцара, мадарра аьлча, цехашка, фермашка, бригадашка нахаца гIулакх леладе деза, дукхагIа клубашка аха веза, наьха хьал довза, царна фу эш, сенна саготду ха деза.

Тахан цунца дувзаденна ира латт хоржача партийни органий членашта, юххьанцарча партийни организацей секретарашта, партийни комитетий аппаратий болхлошта кулгалдара партийни методаш дIайовзийтара, уж юкъарчал доацаш нахаца болх бе Iомабара дош.

Къаьстта лакхъе йоагIа вай ерригача кадрай психолого - педагогически компетентность. Демократеи гласностеи хьалашка нахаца дагавалар, къамаьл дар. цар терко яр кулгалхочун массазара гIулакх а хинна дIаотташ латт. из хIанз партийни балха керттера компонент, керттереи чIоагIа лоархIамеи дакъа санна юкъедоагIа. Вай теркал ца деш дита йиш яц ханаш хувцаенналга, хIанз массанахьа монологашта метта диалогаш хила езилга. Дукха йоаццаш паччахьалкхен, партийни органий, кхийолча инстанцей компетенце хиннача дешай хьакъехьа хIанз чIоагIа дискуссеш ю. Тайп-тайпара хетараш дукха да. ХIаьта духхьал дIаала вай, цар дукхагIбола партийни болхлой корзагIбоахилга, цига хьагучадоал царех цхьабараш йоагIа кийчо йолаш боацилга. ДукхагIча даькъе из компетентни ца хилар да.

Полемика, новкъосташха йолча дискуссей приемаш караерзаеча гIо де деза политически дешара системас. «Къахегамхошта политически экономически дешар хьехара системана перестройка ярах бола ЦК соцам кхоачашбеш Ульяновски областа партийни организаце беча балхах» болча КПСС ЦК соцамга хьежжа вай массанахьа занятешка слушателашца болх бара формаш хьинаре юкъе а кхувлаш, туччахьа къамаьлаш де, наха хетарий плюларизм дегIаккхувла, дискуссионни политически клубаш хьае еза. Уж дешаш къоастадеча хьинарегIа болх бе беза КПСС обкома идеологически комиссе.

Тахан эггара лоархIамеча политически декхарех цаI — юххьанцарча партийни организацей балха чулоацама, стила, формаштеи методаштеи перестройка яр. ХIаьта хIанз эггара керттердар — балха моттигашка, къахьегама коллективашка гIулакх вIаштIехьдаккхар. Цар балхах хьахулар дукхагIча даькъе тийша да лохерча партийни звеньей лоархIамах, цар сакхетама боарамах, деналах.

Цхьабакъда, анализо хьахьокх. лакхе вай хьоахадаь социально - экономически дегIаахара дукха гIалаташ боахамий кулгалхой лохача боарамца, хIаьта иштта юххьанцарча партийни организацей мелалца дувзаденна долга. ДукхагIча даькъе уж мекъа хиларах, цхьабола коммунисташ бехктокхам боацаш хиларах экономически социальни сферашка, организаторски идеологически балха перестройка яра гIулакх хано дIадеххача бесса дIадодац.

Халахете а, ерригача а юххьанцарча парторганизацешта шоай ханнахьа эшаш дола практически новкъостал дац. Парте горкомий, райкомий бюрошка дукхагIйолча хана цар балхага хьалхе кIоарга анализ а ца еш хьож, хIаьта цар тIайдеш дола соцамаш цхьайолча хана юкъара маIан долаш хул, иштта цар теркальяц хIара организаце башхалонаш. Дика лархIа йиш йолаш дац КПСС обкома бюро укх тIеххьарча ах шера парторганизацеша бена балхага ца хьажар а.

Партийни комитетий аппаратий болхлоша кIезига новкъостал ду лохерча звеньяшта. Гудермесски, Ножай-Юртовски, Октябрьски, Старопромысловски районий 40 процентал совгIа болча партийни организацей секретараша яхачогIа, из новкъостал кIезиг-дукха хоалуш е вIалла ца хоалуш хул. МалагIча новкъосталах дувца йиш я, масала, Заводской районе 22 процент хулача организацешка секретараши отдела заведующеши вIалла ца хулаш хилча, хIаьта хIара кхоалагIча предприяте — КПСС райкома инструктораш ца хулаш хилча.

Чакхдаьхача тохкамаша хьахьекхар партийни комитетий болхлоша юххьанцарча партийни организацешка еш йола визиташ корта болаш ца хулга. Цар нагахьа мара анализ яц коллективашкарча гIулакхий хьала, вIалла терко йиц наха эшаьрий, царна хьаштдарий. ДукхагIболча партийни организацей секретараша яхачох, аппарата болхлой уж болча ахара членски взносаш дIаеннайий хьажарца, жалобаш а заявленеш а къестаярца, партийни собранешка дакъа лацарца дувзаденна да.

ТIеххьарча хана хьагучадаьннад кердача хьалашка эффективно болх бе ца могача, къахьегамхошта хьалхашка тешам боабеш латтача, лерттIа событеш ца йовзача партийни комитетий, организацей цхьа дакъа. Къаьстта дика из хьагу производственни общественни вахара демократизаци яра процессе. Боахамий кулгалхой хаьржар санна долча лоархIамеча гIулакхе партийни никъ чакхбаккха магац цхьайолча партийни организацешта. Мадарра аьлча, мишта боаккхарга из никъ чакх Гудермесски, Урус-Мартановски, Ножай-Юртовски, иштта кхыча районашкарча партийни организацей секретарий кхоалагIча даькъо мара кулгалдара балха тIа саг оттаьеча хана партийни организацена хетар теркал дац, яхаш хилча. Теркам тIаоз укх факто, масала, Урус-Мартановски, Ножай-Юртовски районашкарча предприятей кулгалхоех цхьанне а лархIац шоаш цу балха тIа партийни организацес мога а баь бахалга, хIаьта Сунженски, Шелковски районашкара 2—3 процент хулача кулгалхоша мара лархIац шоаш къахьегама коллективана коммунисташа могабаьлга.

ТIаккха цецвала эший кулгалхой хоржача хана групповой эгоизм, тайпай хьашташ, принципиальни доаца гIулакхаш котдувларах, цига аьннар дергдола, шоашта аттагIа вола саг хаьржарах. Укхаза ала доагIа, цхьайолча партийни комитеташа къовсам ца лоаттабеш политически Iаьдал дIалулга, царна къахьегама коллектива советаш, бIаргча коллективаш шоашта тIехьа яха цамогалга.

ЦIаьнха а белгалдаккха деза: кадрови политика массаза хинна а хиннай, хург а я парте прерогатива. Цига йиззача боараме хьагучаяла еза партийни организацей политически балха говзал. Из говзал караерзаяр — тIехьатетта йиш йоаца декхар. Цун лоархIамегIйола компоненташ — резерваца хадданза болх бар, гIулакха тIа уж бовзар, общества хетар тахкар, из приоритетни кандидатураш котъяхара тIадерзадар, хоржамащка кийчлуча а уж чакхдоахача а демократии гласности хилар, шоай кандидата тIехьа агитаци яр.

Къаьгга ховш да, хIанз кхыйола ханаш йолга, хIанз общества демократизаци еш латт, хIаьта из ца лаьрхIача, теркал ца дича даргдац. ХIанз цхьа кIеззига лоархIам бола дош а тIехьа, юххьанцарча организацей коммунисташца дага ца боалаш къоастаде йиш яц. Балха тIа вахийта оттаеча кандидатурана хьакъехьа общества хетар дайза ца Iеш, хоржамашка къовсалургболаш нах кийчбе, партийцаш организацена хетачун тIа латта Iомабе, партийни собране цаI дувцаш, хIаьта кхыча хьале кхыдар а деш лелачаргара доагIар цIенхашта хьадеха деза.

Толхаде йиш йоаца хIама а хинна дIаотта деза шоашта рекомендаци еннача коммунисташта хьалхашка кулгалхоша хан-ханнахьа отчеташ телилга. Вайцига цу формах шерра пайда эц. Дувцар да отчетех хьабоала пайда боккхагIа хилийтарах. Цхьаболча кулгалхошта хетачох, цар хайра хIама хьалац, уж формально чакхйоах. Цунца дувзаденна декхар отт отчеташ дикагIа кийчъяра хьакъехьа, план кхоачашъяр керттера а ца лоархIаш, мах беча хана теркалде деза коммунисташта, къахьегама коллективай членашта хетар, гIулакхий боккъонца долаш дола хьал.

Юххьанцарча партийни организаце, хIара коммуниста хьинарах а деналах а дола къамаьл дIахохьош, лоархIаме да демократе принципиальность дIа ца йоакхилга. КПСС Уставо дIадехараш кхоачашдарах мукъа ца доалийтилга дагадохийтар. ЛоархIамегIча этапе чуденнад парте белгальяь экономически, политически, социальни реформаш кхоачашъелга. Къамаьлащца а доацаш, хаьддача гIулакхащца ший организаторски а бIухочун а оамалаш дIагойта хIара коммунист декхарийла ву цу геттара чоалханеча процессо. долче, кердача тайпара оттаду партийни бехктокхама а дисциплина а дешаш. Дош иштта оттадара маIан дика кхетадеш а да. Цхьабакъда, вайга уйла яйташ хIама да дисциплина, порядок, организованность чIоагIъяра дешаш парте горкомий а райкомий а бюро, пленумий ден повесткаш тIара дIадоалаш латташ хилар. ДIадахача шера, масала, уставной декхараш кхоачашдарах КПСС райкомийи горкомийи бюро отчет льй 79 коммунисто, пленумашка — 12-не. ХIаьта областной парторганизаце ва 52 эзар коммунист.

Юххьанцарча партийни организацешка отчеташ ювцача хана массаза яхар санна доагIар хьадехац партийни дисциплина телхарашкара, новкъостий шоаех беннача тешамах а балха тIарча хьалах а шоашта болча аьттонна пайда ийберашкара. Учрежденей, министерствай, ведомствай парторганизацеша боагIача бесса коммунистий теркам тIаберзабац бюрократизм, волокита, ведомственность, мекъал дIаякхара. Партийца вахаре хайра лер а ца юташ, цу тайпарча отчеташа боабу кхетам балара лоархIам.

Геттара лоархIаме да, новкъостий, духхьал балха тIа волаш цо йоаккхача хана дараш мара коммунистий гIулакхаш теркал ца деш партийни организацеш ца Iар. Тахан теркал ца деш Iе йиш яц вай: бахача наьха психологически дог-уйлай хьалхара партийни бехктокхама боарам лохбеннаб вайцига. Дукхачар алхха производстве болча хана, балха болча хана мара лархIац шоаех коммунисташ. Цар из диццу ког-карта, цIагIа, улица тIа. салоIача хана. Общественни транспорта тIа, тикашка е кхычахьа аргIагIа латтача наха корта бола политика а ца еш. партена, бе-беча кулгалхоех во мел дар дувцараш, йоахараш аьадоахараш наггахьа мара юхатохац.

Хетаргахьа, хIара денначра вахаре коммунисташа гойта денал партийни организаце дийна е йоахараш доаржаду демогогаш, экстремисташ юхатехабац, аьнна, цхьа партиец мукъа вийца а масал ковадоагIаргдац тахан. Цу тайпара позици ла йиш йолаш дац вай, цхьабола коммунисташ принцип йоацаш, денал доацаш хилар теркал ца деш дита йиш яц.

Цудухьа массазара гIулакх а хинна дIаотта деза коммунисташа алхха балхана дувзаденна уставной дIадехараш кхоачашдаь ца Iеш, вай общества нравственни, политически вахаре дакъа лацар, вахача моттиге болх бар, берашта кхетам балар теркал а деш, отчеташ чакхйоахилга. Уж отчеташ е еза хьайийллача партийни собранешка, уставной декхараш. парте решенеш кхоачашъяра КПСС членаша дечун парте боацараша а мах бергболаш. гIалаташ, кхоачамбоацараш дIадахара наькъаш хьехаргдолаш.

Областной партийни организаце сий лакхдара боккхача лоархIаме да шоаех бенна тешам боабьачарех. наха хьалхашка. товш доаца гIулакхаш леладечарех парте мугIараш IоцIендар, балха тIарча хьалах шоашта пайда ийберашта, партийни организацена а ерригача партена а зе ду нийрча гIулакхаш леладечарна чIоаггIа принципиальни мах бар. Халахете а, уж хIамаш доагIача бесса теркал ца деш дут дукхача парторганизацеша. вайцига чIоаггIа даьржа хIама да новкъосташа новкъа хургдола хIама па де хьажар. КПСС члена сий дола цIи шоай воча гIулакхашца нийрча йоаккхараш бехктокхама кIалхарбаха гIертар. ГIалаташ дувлийтарах, духхьал шийна пхьаннена пайда хургбола гIулакхаш леладарах из административни наькъагIа бехктокхаме ээвале, партийни IаьдалагIа коммунист ца вувцилга шерра даьржад республика партийни организацешка.

Вай дийце йиш яц, социалистически обществ вахара нормаш толхаяь парте членаш бехктокхаме озара хьакъехьа КПСС Уставана XXVII съездо лоархIаме тIатохар даьлга. Цох цIаьхка а дийцар XIX Ерригсоюзни партийни конференце. Цхьабакъда, из уставной дIадехар вайцига, массаза яхар санна, кхоачаш ца деш дут.

Партена чура демократи махулла дегIа а кхувлаш, вай декхарийла да партийца массе хIаманга диллача дог-цIена хилийтара тIехьа лоаттабу къовсам чIоагIбе. Парте мугIараш IоцIендалар, нийса доаца бе-бе гIулакхаш даьрашта принципиальни партийни мах бар чакхдаккха деза юххьанцарча партийни организацешка. берригача къахьегамхошта бIарга а гуш. Парте лоархIам а сий а айдара хиланза дарлдоацар да из. Даим дагакхаба Деза: цхьаццa болча коммунисташа телхаяь а морала, партийни этика нормаш толхайича, цунна озабезам беш мах бича — демагогически, антиперестроечни элементашта ерригача партех, перестройка яра йолча цун политиках аьлдиташ дувца бахьан хьадоалилга.

Укх тIеххьарча шерашка областной партийни организаце дукхагIа хиннаб партера дIадалийта шоаш, яхаш дехар деш заявленеш тела а партийни билеташ хьачутела а коммунисташ. Цу тайпара моттигаш эггара дукхагIа нийсъеннай Гудермесски городской парторганизаце, «Грознефтеоргсинтез» а «Грознефть» а объединенешка. Цу процесса цхьан кепара мах бе йиш яц. Царна юкъе ба беха хьайзараш а. Царна йоккха эмоциональни воздействи яьй Сталина личноста культ йолча хана яьча репрессеша, застой йолча шерашка хиннача бебеча деформацеша. Царна хетачох, цу дерригне парте сий лохдаьд, бакъда, цар диццу уж деррига нийрча гIулашхаш хьагучадаьхараш парти ше йолга, перестройка дIайолаьр а из я.

Шоай хьашташ партийничарел дезагIа лоархIа коммунисташ болаш ба, хIаьта цхьа бахьан шоашта новкъа дола хIама ма дингге, цар ультимативно хьачутел шоай партбилеташ. Цу тайпара масалаш кIезига дац. Хетаргахьа, цу тайпарча ультимативни гIулакхашта В. И. Ленина дешашца жоп дала мегаргда: «**Парте членаш цу тайпара кIезигбалар — цун низ дозал а геттара чIоагIа алсамдалар**».

Цунца цхьана, нах КПСС мугIарашкара дIабувлара бахьанаш тахкаро хьахьекхар, цун ларде чурча партийни балха тIа нийслу кхоачамбоацараш ухкилга, юххьанцарча партийни организацей хьинар а денал а лоха хилар, мехка а парте а хулача динамични процессел уж тIехьадосаш хилар долга. Хьинареча общественни балха коммунисташ юкъеоза парторганизацешта ца хар, перестройка еча КПСС членашкара доагIар хьа ца дехар, бе-бе бюрократически дукъаленаш я нах партера дIабувларга дIакхоачабер, хIаьта цу дерригне цхьаболча коммунистий шоай таронех бола, къахьегама коллективашта авангарде хиларах бола тешам боабу.

Белгалдаккха деза, цхьайолча партийни комитеташа сухал бу КПСС мугIарашкара дIабала лаьрхIарий дехар кхоачашдара. Масала, «Грозненефть» объединене парткомо партбилеташ хьачутелача коммунистий кхел цхьан тайпара къестайора: политически сакхетам лоха хиларах партера дIабоахар уж. ХIаьта царна юкъе кIезига бацар бирсача тIема шерех чакхбаьнараш, массанена масал телаш къахьийгараш, хIаьта пенсе бахачул тIехьагIа тайп-тайпарча бахьанех партера дIабала лаьрхIараш.

Деррига цхьан тайпара а ца деш, хIаранецара гIулакх къаьст-къаьста леладе доагIа укхаза. ХIаьта цхьаккха дича а ла йиш яц тIемеи къахьегамеи ветеранашца иштта формализм леляр. Цунца дувзаденна цIенхаштта теркам тIабахийта безаш а дIадоаржаде дезаш а да парте Октябрьски райкомо дIадоладаь гIулакх. Укхаза лаьрхIача учете оттабаьб берригa коммунисташ - пенсионераш. Ветераний совета членаш, хоржаш йола партийни актив уж бахаш болча дIа а ухаш, царца къамаьлаш ду, царна эшар фуд хьож, цу сахьате хьадда новкъостал ду.

Партийни билеташ хьачуденнача хIара моттигага чIоаггIа теркам тIабахийта хьежа еза парте горкомаши райкомаши, цун бахьана духтIа яла еза уж. Керттердар фуд аьлча, из да наьха оамалашка хьежа ца Iеш, цу тайпара цIенхаштта хIама дарга уж дIакхоачабаь бахьанаш дIадахар.

Вай балха цхьаькха цхьан оагIонна теркам тIабахийта беза. КПСС Уставо дIадех партийни мугIараш цIена хилийтара лира къовсам лоаттабаь ца Iеш, партийни вошал а леладелга. ДоагIар дукхагIа хьадехара никъ чакхбоаккхача хана, вай йиш яц, оалаш махиллара, кадрашта хIамаш еттийта, бе-бе «чисткаш» е, чIир леха. ЛоархIамегIа да ханнахьа новкъостах даьнна гIалат дIадаккха гIо дар.

Новкъосташха йолча большевистски традицеех дувцача хана, вай дийца Iац алхха партийни декхар кхоачашдарах, партена мугIахьа хиларах, цунна хьалхашка дог- цIена хиларах, цу хана вай дувц дег чу хьежача коммунисташ, партийни аппаратий болхлой, юххьанцарча партийни организацей коммунисташ шоайла гарга хиларах. Наггахьа мара вовайла фу эш-мала эш хьажац вай. ХIаьта хIаране дагакхаба деза вай алхха коллегаш хинна ца Iеш, балха тIа гIоллара новкъостий а долга. Цул совгIа, партегара гIолла новкъостий а да вай. Новкъа хургдацар цох партийни собранешка дийцача. лаьрхIа решенеш тIа ца эце а. Вайх хIаранена партийни вошал дагадохийтар духьа.

Хетаргахьа, вай воайла айхха бувзам лелабе. перестройка еча хана общественни вахаре хьахиннача кердача хIамай хьакъехьа гуччахьа дагадувла деза ха хьатIаэттай. Партийни практике командаш телар, бехкаш дахар, эшаш мел доаца кхыдараш леладар дита а дита, ший ха йнаь даьначун когаметта партийни, наха юкъе беча политически балха керда приемаш дIачIоагIъе, балха тIа комиссарски дог-уйла, идейни чIоагIал хилийта декхарийла да вай.

Демократизаце а гласноста а процессаш шеръяларо дIадех массови информаце средствашка болх беча коммунистий бехктокхам наьха санна айбелга. ТIатеха хIама доацаш ала йиш я газетий, радио а телевидене а редакционни коллективай болх общественни теркама юкъмоттиге латта, аьнна. Из иштта хиларах дийцар КПСС ЦК апрельски Пленуме а. Шеко яц, перестройка еча цар лоархIаме дакъа лаца а лаьнад. лаца а лоац, дукха хIама ду демократизаци, гласность шеръяра, кхоачамбоацарашта критика яра. Цунца цхьана кепайоазон цхьайолча органаша дукхха чам болашагIа язду кхоачамбоацарех а дувлийтача гIалатех а. долче, кIезигагIа дувц общество кердаяккхара процессе хьахулаш латтача кердачун, прогрессивничун зIийргех. ГIулакх цу тайпара леладелга овлангара денз нийса дац. Перестройкана накъайол дешаш къестаде. шоай болх а партийни декхар а бехктокхамегIа кхоачашде гIо деш йола корта бола критика. Кхоачамбоацараши дувлийта гIалаташи дагардаь ца Iеш, уж дIадахара новкъосташха хьехар деш а хила еза из. Перестройка процесс вайна керда хIама да, гIалат довлар а ца кхераш из дIаяхьара тIахьех вай. ТIаккха массови информаце средствашa дукхагIча даькъе диц хIана долийт из, де вIаштIехьдаьннар лерттIа теркал а ца деш, гIалатех дукхагIа хIана дувц?

Хоаш махиллара, газет — партийни комитета юхь, бухсоццача кхаьчача цун позицена, лостама, публикацей чулоацама, журналистски кадраш хьахаржара а дIанийсъяра а хьалхара берригa бехктокхам цунна тIалатт. Цох дувца дезаш хул цхьабараша из ца кхетадендаь. Цхьаболча партийни болхлоша кхоачамбу шоай газеташта критика низ партийни кулгалдарах, хьадда новкъостал дарах латтилга.

Партийни дисциплина чIоагIъярах, коммунисташа уставной дIадехараш кхоачашдара хьалхара партийни комитетий а организацей а бехктокхам айбарах дола къамаьл чакхдоалаш, белгалдаккха безам бар, из болх кампанейски хьисапе леладе йиш йоацилга. КПСС Устава тIа дIачIоагIъяь чурча партийни вахара нормаш а правилаш а ерригача парторганизацеша, парте берригача членаша лоарзагIа ца йоалийташ кхоачашъяр — моллагIчоа хилча бакъахьа хетар дац, из массазара, хала, геттара лоархIаме гIулакх да. Уж нормаш а правилаш а нийсагIа кхоачаш ме ю. партийни эхь-эздела тараза тIа хIара коммунисто ше деш дар нийсагIа ме оза, перестройка декхараш хаьддача гIулакхащца сихагIа а дикагIа а кхоачашде вIаштIехьдаргда. ХIаьта цу гIулакха массанахьа эшар да хIаравар тIах аьнна, хIама хьаде кийча волаш хилар, шийна тIалатта бехктокхам кхетабеш хилар. Из да таханарча дено дIадехаш дар.

СССР халкъа депутаташ харжара урокех, республика экономика социальни лостамах, партийни балха стилаи методаштеи перестройка ярах тахан дувцача, цу дешаех решенеш тIайиеча а практически гIулакхаш чакхдоахача а хана вай декхарийла да уж деррига хIамаш СССР халкъа депутатий хьалхарча Съезда итогашца диста. хIаьта цох хилар демократе, гласноста, шеддар гуччахьа дувцара школа. Советски Союзера политически процесс хьалхагIа хиннача тайпара кхы хург ца хилара гаранти.

Съезда трибуна тIара хьакхайкадир халкъа дага мел латтар, эггара иргIа йола проблемаш: экономически реформа, къамашта юкъера гIулакхаш, баха нах кхачан продукташца, фусамашца Iалашбар, пенсионерий, таро йоацача дезалий хьал, кхыдар.

Съезде критика йир партена. Из я вай деррига вахар кердадаккхара а цIендара а процесс дIайоалаяьр. Цхьабакъда, обществе хула демократически процессаш хьалхаяьннай парте хулача цу тайпарча процессел. Долче, хIара коммуниста, хIара парторганизаце ший болх перестройкас дIадехарашка хьежжа бий хьожаш уйла е хIама да укхаза.

Съезда итогий, цун урокий уйла яра, уж тахкара тема бухбоацаш я. Шеко йоацаш да цаI — уйланга болх байтара а хьадда гIулакхаш чакхдахара а шерра никъ хьабийллаб цо. Перестройкана долча гIулакха болх бир цо, беча хана чIоаггIа а беш. ХIанз цу тайпара болх бе беза вай массане, Съезда решенеш вахаре кхоачашъяр духьа.

* * *

Дувцача дешах йола преннеш хьайийллар КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара **В. А. Куценкос**.

КПСС ЦК апрельски Пленума итогаша, аьлар цо, кхы цIаькхазза а бIуболийт вай политически система йоккхий таронаш йолаш хиларах.

Цхьабакъда, социально-экономически даькъе дегIаахара критически хьисапе мах бича, ца аьлча даргдац, паччахьалкхен планаш кхоачашъяра къахьегамхой оарпагIбоахача партийни комитеташа цIенхаштта кхоачамбоацараш нийсдолийташ хиларах. Эттача хьала бахьанаш тохкаш, парте городской комитета комиссеша кхетадир, кулгалдара административни методаш хIанзарчоа болх беш а хIаьта кердачарга низ болаш мара ца латтача а хана, экономически гIулакхашта йола партийни влияни лаьгIъеннагла. Ерригача партийни комитеташта кораьяц цу даькъера шоай моттиг. политически кулгалдара органаш шоаш хиларах тарра, биззача боараме кхоачашдац цар шоай декхар.

Экономика а социальни сфера а дегIайоагIача дола кхоачамбоацараш духхьала хьадоагIаш да партийни паччахьалкхени дисциплина лохъяларгара. Къаьстта из гуш да. демократи яхилга нийна ловр-товр дар а деш долча гIалатех кIалхарвалар а санна кхетадеча моттигашка.

Активана хетачох когIортилга а еш, КПСС горкома бюрос эшаш лаьрхIад аргIанарча КПСС горкома IV пленуме дисциплина чIоагIъяра тIаберзабаьча организаторски политически партторганизацей балха хьалахи из тоабарахи дола дош дувца оттадар.

Городерча партийни организацей теркаме да, аьлар оратора, жилищни а кхачан а проблемаш къоастаяра, экологически хьал дикка тоадара, доал дара экономически методаш юкъейоалаяра дешаш.

Жилищни программа кхоачашъелга тахан дIагIерташ да хьалхарча аргIагIа кирпишкаш а йолаш, гIишлон материалаш тоъаш ца хиларах. «Чеченингушстрой» ПСМО эттача чоалханеча хьалах. Кхачан программа кхоачашъяра дош къоастаде вашIехьдаргда, нагахьа санна, дIа а хьа а пайдане йолча кIийлен тIа, юрта дIахьожадеш дола рузкъа дикка алсамдаьккхача. Промышленни предприятеша шоашта дIатIаэца деза хранилищаш, теплицаш, продукци чакхъяккхара базаш хьаяра дешаш. Кийчдаьд г. Грознера экологически хьал тоадара тIадерзадаь гIулакхаш. ХIанз тIатеIIа организационни болх бе беза уж чакхдахара.

ДIахо В. А. Куценкос дийцар правопорядок лораяра а зуламашца къовсам лоаттабара а дешаш. Цо дийцар, карарча шера хьалхарча пхебетта, соахка укх хана хинначунца нийсдича, 13,7 процент дукхагIа зуламаш даьлгах. Эггара дукхагIа уж тIакхийттад Заводской районе —37 процент. Къаьстта садуаш да доккхий зуламаш дукхагIа хилар, цу юкъе да хьалхагIа лаьрхIа а лаьрхIа нах боабари из де гIертари, хала човнаш яр, нах бовхар. Шозза дукхагIа зуламаш даьд кхувш боагIараша. Общественни порядок лораяра бехктокхаме барашкара, чурча гIулакхий отделий начальникашкара Н. И. Бойкогара, Б. С. Чернявскегара, В. П. Акуловгара, В. М. Тишковкагара чIоагIагIа хьадеха деза цу даькъе лостам белга. КПСС райкома бюрошта, къахьегама коллективашта хьалхашка юкъ-юкъе отчеташ яйта еза царга.

Эттача хьале могае мегаргйолаш я город Горьке опытагIа болхлой отрядаш вIашагIйоххара. добровольни дружинай болх хьинарегIа хилийтара тIаерзаяь «Чеченингушшвейбыта» решени. ХIара районе, хIара къахьегама коллективе кийчде а чакхдаха а деза зуламаща къовсам лоаттабара тIадерзадаь гIулакхаш.

Цунца дувзаденна боккхача лоархIаме ба кхетам балара болх, вай общества членаш нравственни даькъе унахцIена хилийтар. КПСС горкома секретара Б. С. Масловас, горисполкома председатела заместитела М. И. Сальниковас дукхагIа теркам тIабахийта беза кинофильмай репертуар харжара, телепередачаши видеофильмаши кийчдара, къизал гойта ленташ ца гойтара.

Нах производствана юкъеозаро хетадир ший къамаьл Ачхой-Мартановски района «Лермонтовский» совхоза механизированни отряда на-

(ДIахододар 3-ча оагIо тIа).

ПЕРЕСТРОЙКА: ХАЬДДАЧА ГIУЛАКХИЙ ХА

(Инстедоалар. Доладур 1-чен 2-чей оагIош тIа).

чальника Л. Захаева. Исторически боарамаш дола декхараш къоастадеш, аьлар цо, вай цхьан минота а дицде йиш яц наьха таханара дIадехараши йоакхонаши, цар керттера хьашташ, даим царна хьалхашка латта проблемаш. Майрра ала йиш йолаш ва со, цу хьакъехьа дикалгахьа дола хувцамаш да, аьнна. ДIадоладаьд боахам кердача тайпара лелабелга, ерригa подразделенеш боахама расчетаген шо шоашта финансировани яргеи яьхай, хьалхара гIа баькхаб дезала, бригадни, арендни подряд юкъейоалаеча.

Къамаьл дац, нах кхачанца Iалашбара дош тахан керттерчарех цаI да. Укх тIеххьарча 10—15 шера 2—3-зза дукхагIа чуэц сомм баьцадаараши, тоъал алсамдаьннад хьайбай продукци йоаккхалга а.

Цунца цхьана дикка дукхагIа хиннаб районе нах. Тахан 12 юрта 60 эзар гаргга саг вах. Хьахиннай керда проблемаш. ЦIена къахьега безам бараштa болх бе а цох пайда эца а таро яла еза. Общественни производствана юкъезза боацача наьха проблема ира латт районе а бIарчча хьанийцача ерригача республике а. Из проблема духхьал экономически хинна ца Iеш, социальни а нравственни а я. Районе балха моттигаш тоъаш ца хиларо дукхха кагий нах мехка кхыча регионашка къахьега дIааха безача оттабу.

Ца аьлча валац со вай къаьнача, ширдаьннача лаарах а — боахам во лелабарах. Из сурт вайна гуш да ког дIа мел баьккхача. МалагIа шу да, масала, юртбоахаме, транспорте зеьха доадеча рузнъах, промышленноста керттерча фондех талмастта пайда эцарах. Iалама ресурсех къиза каеттарах вай дувца. Боахам во лелабар перестройкана кIал кIоаг баккхар санна кхетаду къахьегамхоша, цудухьа бехке бараштa таIазар дар дIадех цар.

ДIахо Л. Захаева СССР халкъа депутатий Съездах шийна хетараш дийцар. Съезде нийса йоахар, аьлар цо: наха хетийта йиш яц вай пачхьалкхе йоккхий закромаш йолаш я, аьнна, хIаьта, нагахьа санна цунна тIагIертача, улица тIа а даьнна, забастовка йича, цу закромашкара хьа а ийца, наха рузнъа дIадала йиш я, аьнна. Из Iехавалар да. Хьал-таро хьахила еза кердача экономически социальнии кIийлен тIа.

Советски наха дага мел латтар, общество дегIаяра керттера дешаш чулаьцар Съезде хиннача дискуссе. ХIаьта цу тайпара дукха къамаьлаши хетараши дийцача форуме ца хьоахеш йиса йиш ярий партех, советски общество дегIаахара лоархIамеча этапе цо лоацача моттигах йола тема. Къаьстта парти я перестройка инициатор а цун керттера низ а. ТIеххьарча даькъе — цох лаьца къамаьл хилар Съезда трибуна тIара а — нагахьа санна ЦК апрельски (1985 ш.) Пленум, парте XXVII съезд, XIX Ерригсоюзни партийни конференци хиннаецаре, тамаш яр-кх халкъа депутатий Съезд хинна хургьяларе а.

Парте обкома кхыболча членашка санна, аьлар НГIАССР Гостелерадио председатела **Ю. В. Маречeнкова** пленум дIайолаялале кIеззига хьалха кхаьчар сога доклади решене проекти. Юххьанца ала лов сона, аз хьаллоац цу тайпара балха форма. Къамаьл дац, доклада тIа деррига а дац къовса йиш йоацаш, дале а, сих ца луш доклади проекти еша, тохкам бе, уйла е таро я.

Тахан дувца дезаш да, аьнна, хет сона партийни решени лархIара дош, хIана аьлча, партийни решени кхоачашъярах е кхоачаш ца еш йитарах латт, тIеххьарча даькъе, партийни комитета сий. ХIана лаьгIделар общество дегIаухачара сеца лаьттача шерашка партийни комитетий сий? ХIана аьлча, геттара дика решенеш тIа а ийеш, хоза лозунгаш кхайка а еш, уж кхоачашъяра тIатеIIа а бIубенна а болх ца баьндаь.

Халахете а, тахан а дIахохьош да вай из нийса йоаца практика. Аз хьадоаладергда из иштта хилара тешал деш дола ши масал.

Хьалхардар. Укх чу багIараштa дика дагайоагIа хургья нийсса шу хьалха Гудермесски биохимически завод хьалъяра хетаьча экологически митингаша вай республика сатем боабаь хинна ха. Парте обкомо мукIарал дир дукхагIдола наьха дIадехараш нийса хилара, этта хьал меттадоаладара цхьадола практически гIулакхаш дир цо. АргIанарча пленуме хьадда соцам тIанийцар, из кхоачашбаро дукхагIча даькъе экологически хьал тоаде, дикалгахьа дола хувцамаш де аьттув лургбар. Цхьабакъда, из ца дешшa дисар. Укх деношка заседани йир республика социально - экономически даькъе дегIайоалаяра дешашта йолча обкома комиссе. Цига хьежар X пленума решенеш кхоачашъяра гIулакх мишта лел, гучадаьлар, халкъа боахама цхьадола доакъош, керттерча даькъе гонахьара Iалам бIехдеш йола автотранспорти агропромышленни комплекси юкъе а йолаш, пленума решенеш кхоачашъе вIалла дага а ца хиннилга. Цунна IотIатохаргда аз, бутт хьалха КПСС обкома бюрос цIенхаштта бехк баьб «Грознефтеоргсинтез» яхача объединене кулгалхошта, зене хIамаш дIакъоастаю 4 млн. сом мах бола гIирсаш фиктивно эксплуатаце дIададар бахьан долаш.

ШоллагIа масал. Мехка эттача хьало тешал ду культа а дегIаахар сеца лаьттача а шерашка хьаIайна къамашта юкъера гIулакхаш ирлуш латташ хилара. Цу хьакъехьа, кIаьдда аьлча а, деррига дика дац вай республике а. Карарча шера январе, парте обкома II пленум йолча хана, чIоагIа теркам тIаозаш йола предложени йоалаяьлр, вай лоалахоцца — Къулбаседа-ХIирий а Черсий-Балкхарой а республикашца, Дагестанаца дагадовлара, хьаIайна проблемаш къоастаяра кIоаргга мероприятеш царца ювцара тIаерзаяь яр из. Фуд цох хиннар? Укх деношка идеологически отделе хьажа, аьнна, тхога хьаелар 1989—90 шерашка къахьегамхошта идейно-политически, интернациональни, патриотически кхетам балара парте Нохч-ГIалгIайн Къулбаседа-ХIирийн обкомаша цхьана чакхъяха лерхIача мероприятей план. ТIаккха? Цига да 70-ча шерашкарча плана тIа хиннараш: доттагIлен вахташ, цхьана чакхдоаха концерташ, йIаьхха хана дIа-хьа хьоашалгIа ахар? Керда хIама дац.

ХIаьта бокъонца эшаш майий, аргда аз. Тийрка йисте дахача халкъий съезд, цига дувца мегаргдар ерригача региона хьалхашка латта дешаш. Цу форуме кийчъе йиш хургьяр, ерригача автономни республикай башхалонаш теркал а еш, Къулбаседа Кавказски регионе дахача къамашта юкъера гIулакхаш дегIадоаладарах йола концепци, уйла е мегаргьяр къамашта юкъера гIулакхаш хьинаре дерзадеча мероприятей, тIеххьара, кийчъе таро яр къамашта юкъера гIулакхаш эргадаьха тоадара тIаерзаьча КПСС ЦК Пленумана лаьрхIа юкъара платформа. Из хургдар бокъонца дола гIулакх а хIанзарча хьалашка вай мехка эшаш бола болх а.

КПСС ЦК маотовски апрельски Пленумий установкаш, хоржамашта хьалхачча хана харжархоша яь критически замечанеши пожеланеши кхоачаш а еш, аьлар, пленуме къамаьл деш Наурски райисполкома председатела **С. С. Аюбова**, тхо тахан юха а уйла еш хьеж тхоай позицешка, нийса анализ ю карагIдьннарий, экономикана социальни лостам бала гIерт. Районни Совета отчетни сессе чIоагIъяьй юртбоахама продуктай дерригача тайпашца район ше Iалашъяра комплексни программа.

Юрта район я тха яр, оаха продукци хьал а кхею хьа а йоакх оахоша. Амма мишта дIанийсъю из? Фу дIакхоач районе бахача нахага товарообменагIа? Хала хете а, вай республике городаи юртаи юкъера диспропорци хIанз а йолаш я. Сона бакъахьа хет КПСС обкомои НГIАССР Министрий Советои тхоца цхьана республика районаш самоуправленеген хозрасчетаген яхара проблема сихагIа къоастайича.

Наха чуIеча цIеной проблема я тхога саготдайташ. Квартирашта йола аргIаш дукхагIа хулаш йоагIа, хIаьта хьалдеш дола цIенош шерагара шерага кIезиглу. Кхоачашбеш бац цу дешах бола КПСС обкома бюрои Министрий Советеи соцам. Цар решенешка хьежжа карарча шера алхха совхозашка хьалде дезаш дар 10 эзар квадратни метр совгIа наха чуIе цIенош, хIаьта плана юкъе дихьараш алхха 1,6 эзар квадратни метр мара дац. Цу тайпарча хьала тIа да индивидуальни цIенош хьалделга а. Хьал ца еш соцаяь латт Наурски станице школа, терапевтически корпус, бIарчча хьанийцача районе наха чуIе хьалдеш дола цIенош а, эшаш йола кирпишк йоацаш. Ах шера районага хьакхаьчар плановни боарамех ворхIлагIа дакъа мара яц из. ЧIоагIа мела лел газофикаци яра, хица нах Iалашбара, кхыдола дешаш къоастадела.

ДIахо С. С. Аюбова дийцар Советий перестройкерча лоархIамах а цо дIалоацача моттигах а. Советаша мела караерзаю партийни советски органашта юкъера доазув белгалдеш царга дIакхаьча функцеш.

Тахан тхона тIехдеттачоа дерриганена бехке дий теш тхо? Сона хетачогIа бехке дац. Дукха дувц тха бокъонех, йолаш йий тха уж? Бокъонца бакъдараша хьахьокх, тхоаш хиннача тайпара тхо хIанз а къеи кара хIама доацаши долга.

Факташ йоалаергья аз. Сел лоархIаме хувцамаш хиннадац тха штаташка. Исполкома отделаш укомплектовани яь яц, цхьайола отделаш, правови, социально-экономически санна яраш, йоацаш я. Болхлой алапеш итташ шерашка цхьан боараме латт. Лакхера образовани йолча нахах мала воагIаргва шозза - кхозза дукхагIа тIакхийтта бола болх шийна дIатIаэца, хьадоагIар бетта алхха 100—150 сом мара а доацаш.

Къамаьл ду Малгобекски УБР буровой оборудованена ремонт яра волча слесаря **М. Д. Дзейтова**. Малгобекски района къахьегамхоша, аьлар цо, хьинаре хьал а лоац кхоачаш а бу общества демократизаци яра, гласность шеръяра, къахьегам вIаштIехьбаккхара кердача формашка довлара бола парте никъ. Уж дешаш къоастадеча, халонаш яле а, белггала толамаш даьхад со къахьегаш волча бурув тохара балхий управлене санна, бIарччача районе а. Цхьабакъда, экономически реформа чакхйоаккхаш, перспективаш белгалъеш, вайна цкъаза дицлу тахан воашнара бахача наха дIадеха тIехьатетта йиш йоацараш.

ДIадахача кхаь шера вайоне сел лоархIаме хувцамаш хиннадац социальни плане. КIезиглуш доагIа гази мехкдаьттеи доакхилга а чакхдоакхилга а, из бахьан долаш кIезиглу болх беш бола нах, кIезиглу социальни гIулакхашта эша отчисленеш. Цунца цхьана къоастадеш дац керда балха моттигаш хьаяра, промышленноста кхыдола доакъош дегIадоаладара а къахьега могаш бола нах общественни производствана юкъеозара а дош.

Къаьстта сагото яйташ хIама да промышленни а социально - бытовой лоархIам бола а объекташ хьалъяра темпаши цар дикали. Районе йолаш яц ший гIишлон база. Городе болх бер керттерча даькъе Назрановски СМУ прорабски участок я. Укхаза лелаю остаточни принцип, СМУ кулгалхой оагIонгахьара боагтIаш бола теркам бац. Из бахьан долаш телхаю чуIе цIенош хьалдаь дахара ханаш. Бащха логдоахилга доацаш да цу СМУ-с соахна хьалъе йолаяь маьхка завод ший ханнахьа хьалъяь ялар а. Из тхона лоархIамегIа ярех объект я, хIана аьлча тахан районе маьхк кхаь республикера хьакхухьаш йоландаь.

ХалагIа ярех проблема йолаш юс баха нах молача хица Iалашбелга. Болх беш йола коммуникацеш къаеннай морально а физически а, уж каст-каста йох. болх ца беш совц. «Грознефть», «Агропромстрой» объединенеша уж дешаш лерттIа къоастадац.

Цу тайпара хьал районе хиларах кIезига а йоацаш бехке я партийни органаш. ТIеххьарча 10 шера КПСС обкомои НГIАССР Министрий Советои кхозза соцам тIанийцаб район социально-экономически дегIайоалаяра хьакъехьа. Цул совгIа, массехк документ тIанийцад школайн деша даха ха йоацача берий учрежденейн сети бытовой а торгови а сферен дегIайоалаяра хьакъехьа. Цхьабакъда уж соцамаш практически лаьрхIача кхоачаш ца деш дисад.

Тахан болхлоша гуччахьа ювц дунен тIа санна вай мехка а хьахулаш йола проблемаш. ХIаьта цунца дувзденна мел лоархIаме да КПСС обкома аппарата болхлоща, цун секретарашца, бюро членашца вIашагIдеттадалар. Къайле йоацаш мадий, моттигашка баьхнача КПСС обкома викалаша, министерствайн ведомствайн кулгалхоша, дукхагIча даькъе, дешаш КПСС горкома секретарашца, предприятейн боахамийн кулгалхошца къестадеш хилар. ХIаьта геттара кIезига хул цар къахьегамхошцара вIашагIкхетараш, хац царна эшараши хилча бакъахьа хетараши.

Цхьаькха цхьа замечани е безам ба са КПСС обкома секретарий, министерствайн ведомствайн кулгалхой адресагIа. Каст-каста нийслуш хIама да цхьацнаболча къахьегамхоша, бIарччача коллективаша района низаща къоастаде мегаш доаца дешаш къоастадар дехаш республикански органашка дIадахийта каьхат КПСС горкоме, горисполкоме юхадойташ, «де доагIар де», аьле виза тIа а язйий. Сона хетачох, цу тайпара практика дIаяккха еза.

Сай къамаьл чакхдоаллаш безам ба са массехк дош ала Закавказьен Юкъерча Азен республикашка хIанз йолаш йолча кхерамеча событеех. Тха коллектив интернациональни я. Аз яхар да массанена хетар: халкъашта юкъера доттагIал чIоагIде деза эггара хьалха къахьегамца. Оаха, болхлоша, цхьаннега а зе дайтаргдац мехка чIоагIалённа. Оаха хьадех: къамашта юкъе эгIазал ехкаш волчоа, мехка моллагIча миIинге вахаш из вале а, советски законагIа доаггIача тайпара таIазар дар.

«Промавтоматика» НПО генеральни директора **А. А. Опришкос** ший къамаьл хетадир халкъа эша товараш хьадарца дувзаденнача дешашта. ДIадаха шу чакхдоаллаш Госплано кийч а яь Министрий Совето чIоагIйир товарашца рынок хьалйизара йола программеи бахача наха гIулакхаш дара программеи. Планаш тIанийцай коллективе а. Амма, шу юкъе кхаьччача хана царна коррективани е йиш мичай, уж йоккхагIа а хулийташ. Массанена ховш мадий материально - технически Iалашо хургйоацилга. Долче, юха а административно - командни система я-кх лелаеш. Нагахьа санна из госзаказ дале, тIаккха йоакхо е еза-кх материальни Iалашон а.

Халкъа эша товараш дукхагIа арахецара производство шеръе еза вай. Завод хьалъе лаьрхIад оаха, 5 миллион сома боараме наха эша товараш хьаду цех цига хургйолаш. Бакъда, тхо тешаш дац из хьалъергхиларах. Цу деша жоп дала могаш цхьаккха саг вац. Республика Госплано хIанз укх сахьате цу тайпара решени тIанийца яц. Из ишта дале а, тхо переговораш еш да кхыча мехкашкарча фирмашца цхьана халкъа эша товараш арахецаш хургйола предприяти хьаяра хьакъехьа, масала, 1990 шера 30 миллион сома боараме микроволнови пишкаш арахецаш хургйола предприяти. ХIаьта гаргарча пхе шера, в. аь., 1995 шера арахецача продукце боарам дукхаза боккхагIа хилийта а лерхI.

ДIахо. Массехк дош аргда аз алапеш тIаккетара хьакъехьа. Алапеш лакхдаларца нийсдича къахьегама овсарле лакхъялар тIех хилара экономически принцип болх беш хила еза. Мичаб Госбанка оагIонгахьара лоаттабу тIахьожам? Из принцип телхаеш йола предприятеш дIаяха еза, хIаьта коллективаш шоашта болх бе кхыча тайпарча формашка йовла еза.

Капитальни гIишлош хьалъяра дешаех дувцаш, А. А. Опрышкос белгалдаькхар, чIоагIача предприятеш гIишлонхой коллективаштеи юкъерча договорни отношенешта паргIато яланза яргйоацилга. Цунах пайда баргба юкъарча гIулакха — хьалъергья заводаш а, наха чуIе цIенош а, детсадаш а, гIишлон организацей промышленни базаш а. ХIаьта боахама способагIа капитальни а жилищни а гIишлош хьалъелга шердара кхы тIа оалаш йола резерваш лахар духьа шоай гIишлон базаш хьае еза яха концепци харцахьа хинна ца Iеш, зене а я.

Ший къамаьл чакхдоаллаш оратора белгалдаькхар: партийни органий аппаратий структуре реорганизаци ярах эффективни хувцамаш хиннад ала хIанз а хьалха да. Партийни комитеташка хержача комиссеша хIанз а бокъонца кхетабац шоаш керте латташ хила езара лоархIам.

Дог тийша ала йиш йолаш да районе бахача дукхха дукхагIболча наха перестройка идеяш дика кхетаю, аьлар пленума трибуна тIара КПСС Шелковски райкома хьалхарча секретара **П. Г. Коломенске**. Цунна дола тешал — СССР халкъа депутаташ харжара итогаш. Чоалханеча хьалашка чакхдаьлар хоржамаш, «Гребенски казакий ассоцаци» яха мифически возвани тхона хьалхатувсаш хиннача формальни йоацача объединенеша шоашта могар а деш, цхьабакъда, общество дIахо кердаяккхара болча парте наькъах бола шелковчаний тешам меттахьа баккха магазар. Кхаж тоссача юкъе дакъа лаьцар 91,2 процент харжархоша. Бакъдар, аьлча, хила-м хилар гIалаташ а кхоачамбоацараш а, царех оаха тхоашта урокаш ийцар.

Хоржамашта хьалхара кампани йолаш областной партийни организаце бахьча балхах йола доклада раздел ешача хана, хьалхашка отт хаттар, фу деш хиннай бюро, секретариат, мишта лоархI цар шоай болх? Нагахьа санна алхха парте Гудермесски горкома отчетага ладувгIарах аьлча, доклада тIа белгалдоаккхаш махиллара, цо цул тIехьагIа болх дикагIа баь а ца хилча, укх тайпара вывод е безам боагIа: е хьехархо боаггIача боараме хиннавац, е дешархой дувцар дIаэцаш хиннабац?

Доклада тIа доагIар дIаьннадац хоржамашта хьалхара шоай программа хоржамашта хьалхарча парте политически программаца нийсьеш вIаштIехь ца яьккхача депутаталла кандидаташ хиннача коммунисташка. Сона хетачох, ца дувцаш дита йиш яц цхьаццайолча окружной собранешкеи хоржамий участкашкеи харжархоех белтгала дакъа къаман признакаген вахача моттигаген хьежжа претенденташ кахьа озабезамаш деш хинна хилар.

ДIахо П. Г. Коломенске дийцар экономика дегIайоалаяра дешаш. Тхо гIерт, аьлар цо, районе вахача хIара сагага кIоаргга кхетадайта, цун вахара хьал, социальни проблемаш къоастаяр хIара саго а бIарччача коллективо а юкъехьоча даькъах тийша долга. ДIайоах халкъа боахама кулгалдара командни методаш. Тха долаш дац зе деш дола боахамаш. Аграрни сектора рентабельность 24,5 процентага кхаьчай, цо хIара шера хьалуш бола цIена пайда 10 миллион сом ба.

Дукха ха йоацаш хиннача парте райкома пленуме оаха белгалдаьд кхачан продукташца нахага шоаш Iалашбайтара де дезараш. Цу гIуланха дукхагIа продукци яьккха ца Iеш, из чакхйоаккхилгеи йохкалгеи вIаштIехьдаккха а деза. «Шелковский» агрокомбинат вIашагIйоллача хана республика Министрий Совето Госагропрома тIадилладар районе продукци чакхйоахаш йола промышленность дегIайоалаяра программа кийчъелтеи доагтIаш дола финансови тIо делгеи, цхьабакъда, цунах кхоачашхинна хIама дац.

Хьаллоацаш яц агрокомбината составе маслосырзавод дIачуялара хьакъехьара тха предложени. АПК хьаяра Iеткъад юртбоахама продукцена йола дифференцировании надбавкаш йоаггIача тайпара дIанийс ца яр а. Уж дIанийсъяра механизм кхетае тхо гIертача Госагропрома кулгалхой эгIазбахар...

ЦIенхаштта тхога сагот дайташ хIама да социальни дегIаахара проблемаш. Район экономически чIоагIагIа ярех лоархIаш я, бакъда, тха вахар вогIа да. Цхьаннахьа а гуш дац тхацига санна тишденна цIенош. Пхе шера дувцаш латт газификаци яра хьакъехьара къамаьл. Мичай нийсхо?

Республика Госплана председатела заместителга А. Б. Паскачевга гIолла ха лайнадар сона районашта мишта дIаекъаш я бюджетни средстваш, амма чIоагIа къайле хиннаяр из.

Общественни экономически процессашта партийни кулгалдара политически методашта боккха теркам тIабохийт укх тIеххьарча хана, аьлар КПСС обкоме йолча партийни тIахьожама комиссе председатела **Н. М. Чижа**.

Цхьабакъда, политически болх бе могаргдолаш бац наха бокъонца сий деши цар тешам беннеи бола коммунисташ мара. ХIаьта цу тайпара нах а маошша тоъаш бац. Из айхха дувзаденна да партийни дисциплина хьалаца. Парте райкомаша хIара шера къестаду бIаьш дола коммунистий персональни делаш. ХIаьта цунца цхьана, харц хIамаш шоашкара дувлийтача парте дукххача члений гIулакхашта боаггIаш бола мах беш бац. Из хьахул бехктокаме эзача коммунистий отчеташка юххьанцарча партийни организацешка ладувгIарах дола парте Уставо дIадехараш цхьайолча хана вай кхоачашдеш ца хиларах.

Дисциплина чIоагIъярах дувцаш пленума беррига доакъошхой тIахьеха ловра сона, наха товра дувца, чин долаш вар лархIа гIертар, хIама къайладаккха гIертар, нахацара отношенеш телхае ца лар, хIаьта иштта эгоистически тIаккхача гIертари хьашташи санна йолча шерра даьржача зуламеча хIамашца къовсам лоаттабара. Хала хете а республика чурчапартийни вахаре дола уж сакхаташ цIенхаштта новкъарле еш да юкъарча гIулакха; цар харцбоах вай болх, партеца тIа - тIа хийрабоах дукхха нах. ДоагIаш дар дIадехаш хилара сий дожадаьча, йоагIаш йола принципиальность йоацача метте—цига къаьстта сиха дегIаух уж явленеш. Масала, «Грознефть», «Грознефтеоргсинтез» яхача объединеней парторганизацешта чубоагIа коммунисташ ерригача областной парторганизаце составах 12 процент мара бац, цхьабакъда, 1985 шу чакхдьнначул тIехьагIа КПСС мугIарашка хила ца ловш партийни билеташ дIаденнарий даькъах 37 процент бараш цигара ба. Уйла е езаш хIама да из.

Цул тIехьагIа оратора йийцар партийни доттагIала проблемаш. Сона хетачох, аьлар цо, кIезига терко яьй вай цу нравственни категоре. Ераш да масалаш. Ши шу ха яьннай коммунистаца, болхлочунца, инвалидаца нов. Богатыревца доттагIала бувзамаш лоаттаде а ший низага хьежжа цо къахьегаргдола таро цунна яла а Старопромысловски района «Побединское» яхача предприяте директор н. Котляр тIахьеха партийни организаце низ дIа ца кхоача.

Е хьаэцаргда шин коммуниста — «Грознефтеоргсинтез» яхача объединенерча нов. Абубакаровней «Чечингпромстрой» яхача объединенерча нов. Хаджиевней — юкъе латта гIулакхаш. Сона хетачох, эггара хьарагIа болча идейни моастагIаша а гучабувлийтац шоашта юкъера цабезам, цу шинне санна...

Сендухьа дувцаш да аз из? Бийцача коммуниста критика яр духьа дувцаш дац. Эггара хьалха из аз дувц дикагIа кхетадергдолаш: халахетар хиннача, хIаьта цкъаза гонахьа бараштa эгIазбахача наха еш йола влияни цIенхаштта вIашдухьала отташ я бокъонца йолча партийни влиянена. Цу тайпарча наха сийзабоах парте никъ, зе ду цун сийна.

Веденски района экономика хьалах дувцаш, райисполкома председатела **Д. И. Элесова** аьлар, гIулакхаш ах-астагIа леладой, хIара коммуниста шийна тIадилла гIулакх кхоачашде гIертарах йола оамалаш радикальни ца хувце, бахача наха хьинаре хьаллоацаш ца хуле вIаштIехьдаргдоаца хIама да дIахьалхашнахьа ухилга.

Экономически реформа хьалхарча шерий объективнии субъективнии халонаш нийсъепнаяле а, района промышленни предприятеша массе хана кхоачашъю плаш, колхозаши совхозаши лоархIаю паччахьалкенга юртбоахама продукци йохкара программах. Цхьабакъда, карагIдьннар де дезаш долчунца нийсдича мукIарал ца дича далац: темпаш тхо раьза долаш яц.

Шоай болх эсала эргабоах юрта боахама къахьегама коллективаша. Дифференцированни надбавкаш еча хьалашка а тIехь боаггIача боараме лаьгIлуш дац хIанз, дерригача боахамашка дIалаьрхIача 20 млн. совгIа сом да паччахьалкхенна цар дIатакха деза ссудни декхар. Таханарча дийнахьа декхар дIатакха могаргдолаш бац ялх боахамах шиъ.

Тхьамка леладерашта доаггIаш дола хьалаш ца хилар, тхьамкана духьала республике хьинаре пропаганда яр бахьан долаш, лаьгIденнад боккха пайда луш йола из культура хьалкхеелга. Нагахьа санна тхьамка вIалла кхедайташ деце, наьха унахцIенонна из Iаткъаш дале, официальни заключени яла еза цу хьакъехьа, тIаккха оаха а могийтаргдац из хьалкхеделга. Цхьабакъда, минздраво яь цу тайпара заключени яц. ХIаьта цунца цхьана лаьтташ кIезига хилара хьалашка из культура кхычунца хувца хIанзарчоа вIаштIехьа дац.

Тахан оаха лерхI юртбоахама продукци холуш алсамъяккха — цкъан ахаззеи дукхагIа. Цул совгIа, общественни секторе санна иштта индивидуальни а. Из программа кхоачашъяра эш доахан доажаде, йол хьакха моттигаш. Уж я тха, цхьабакъда, лерттIа пайда ийбац царех. Кхыча районий (Ножай-Юртовски, Гудермесски, Шалински) боахамашта тIачIоагIъяь я 12605 гектар. Хала хете а, даьгIений доккхагIдолча даькъах боаггIача бесса пайда ийбац.

Уж лаьтташ тхона юхадалар, царна оахоша доал дара бокъо ялар дех оаха республика Министрий Советагара. Шаьрача моттигашка дадача боахамашта даьгIенаш хьакъоастаяра духьала дац тхо. цхьабакъда, из де деза договорний кIийлен тIа а хила тарлуча боарамашка а.

Кхыйола резерв гу тхона сом мамогга биззагIа чакхбоаккхаш хиларца. Мощносташ, оборудовани ца хилар бахьан долаш оаха хIара шера боабу 5 эзар тонна дIакхоача хьунеи хьалхебеши бола сом. Цхьан даькъе из проблема къоастае йиш я района боахамашка вIашагIъеллача кооперативай гIонца, цхьабакъда, райпотребкооперацe консервни цех хьал ца йинча дагардоацаш да тха гIулакх.

Баьцадаараш, сом, коартолаш, комараш хьалкхеелга алсамдаккха лерхIаш да тхо. Цу а дергдолча кхыдолча а гIулакхаша аьттув лургба района экономика дегIайоалае, нагахьа санна боахам лелабара керда формаш шерра юкъейоалайой, хIаьта цо ший аргIагIа тIо дергда бахача наьха социальни хьашташ дикагIа кхоачашде. ХIаьта хIанзарчоа-м геттара эсала кхоачашдеш да уж. Районе я электричество а газ а йоаца юрташ. 1972 шера денз буллаш латт Дышне-Ведено — Дарго яха никъ. Иштта болх бу «Чечингавтодаро».

ГIишлон материалашца Iалашдаь ца хилар бахьан долаш кхоачашъеш яц социально - культурни объекташ хьалъяра программа.

Трибуна тIа — **Т. Н. Маслецова** — «Малгобекнефть» НГДУ оператор.

Мехка кIоарглуш йоагIача демократизаце масал а хинна дIаэттар, аьлар цо, СССР халкъа депутатий харжар. Цхьабакъда, кердача хьалашка болх бе ховш вайх массавар воацилга мукIарал де деза.

Агитколлективай балхах дувца елча, агитатор йола со се йисар дукххача хана харжархой болча дIаяха йиш йоацаш, хIана аьлча геттара тIехьаювлар кандидатех йола информационни материалаш. Бакъда, формальни йоацача объединеней кандидаташа-м массанахьа а хьалъеттар шоай плакаташ. Сона хотачох, (хIаьта из да Горагорский яхача поселкерча дукххача харжархошта хеташ дар), хоржамашта хьалхара кампани чакхйоаккхача хана кандидаташ шоаш а цар доверенни нах а дукхагIа вIашагIбеттабала беза харжархоша.

Республика кхыча районашка а санна, тхо долча чIоаггIа тоъаш бац лораш. Берий ши лор хила везача, шоллагIа шу да поселке цхьаь цаI воаца, эшаш ба терапевташ, рентгенолог. УнахцIено лораяра министрага дех аз Горагорский яхача поселке бахача наха эшаш бола лораш хьожабар. Отта тарлу укх тайпара хаттар: мичахьа бахаргба уж? Цхьаь бараштa лаьрхIа массе тайпара Iалашо яь общежити я тха больницана юххе, хIаьта дезал бараштa таро лаха езаргья мехкдаьттахой болча. «Грознефть» объединени тIахьех аз хьатIабаьхкача лораштa квартираш ялара.

Горагорский яхача поселке токхамаш хулача районе гIолла чакхболача Грозный — Ищерская яхача наькъа хьала теркам тIаоза ловра сона. Цунна ремонт е езар малав хац сона, цхьабакъда, тешаш я со, нагахьа санна хIанз из тоа ца бой, гурахьа цу тIа гIолла лела йиш хург ца хиларах. ХьатIакхаьчаяц-теш из бахьан долаш, «Чечингавтодора» кулгалхошкара доагIар хьадеха деза ха?

Кхы цхьаькха а. 1987 шера декабре хиннача КПСС обкома VII-ча пленуме отделашта хьадда заданеш енаяр Горагорский яхача поселка, ший лоIаме йола АТП вIашагIйоллара а кхыдолча а КПСС Надтеречни райкомо гIоттадаьча социально - экономически дешай хьакъехьа. Тхо тешаш дар уж дикагIча оагIорахьа къоастадергхиларах. Цхьабакъда, ха дIайодаш латт, хувцаеннай отделаш, хIаьта дешаш-м къоаста ца деш дисад.

Малав жоп дала дезар? Доклада тIа ювц дукха проблемаш, кхоачамбоацараш, цIераш яьхай партбилеташ дIачуденнача коммунистий. ХIаьта дикагIа хургдецарий цIераш а йоахаш, нах раьза ца хилара хьалаш хьахулийташ болча кулгалхошкара хьадийхача.

Шийна тIачIоагIъяьча участках вайх хIаране бехктокхамах дувцаш сона сайна хала хеташ хIама да, аграрни дешай хьакъехьарча комиссе член се хиларах тарра, цу гIуланха юкъедихьа сай практически цхьаккха хIама ца хилар. Комиссей составаш вIашагIйохкача хана теркал хIана даьдац со мехкдаьттахо йолга.

Республика партийни органий балха тIа бокъонца йола перестройка хIанз а тIехь гуш ца хиларах дийцар тIемей къахьегамей ветераний республикански совета председатела **В. Н. Филькина**. Из тIехьаюсаш я хано дIадехаш долчунна. ТIаккха хIаьта деррига а мичад хьалха хиначох дIадаккха дезаш. Дукха махиннадий дикадар а, цох хьинаре пайда нийбе беза.

Цул тIехьагIа оратора йийцар ветерански болама проблемаш. Цхьайолча районашка чIоаггIа сий деш я ветераний советаш. Кхувш йоагIача тIехьенна кхетам балара, идеологически балха тIа, чурапартийни гIулакхаш, социальни дешаш къестадара даькъе партийни организацешта тешшаме новкъостал ду цар. Хала хете а, совлен болча баланга санна, формально хьеж ветеранашка цхьайолча моттигашка. ЧIоаггIа халахетар дир царна, масала, г. Грозне Ленински районни конференце парте райкома цхьаь цаI секретарь вена ца хиларо. Сона хетачох, кулга лостадаь, теркал ца беш битаб ветеранаш райкома хьалхарча секретара нов. Пучкова.

ГIулакх цу тайпара хулга цхьаккха дича а нийсдалийта йиш йолаш дац. ТIемеи къахьегамеи 185 эзар ветеран ва республике. Боккха низ ба из. Цох кхетамца пайда эца беза.

Са дукха йоккха йоацача партийни балха опыто, аьлар КПСС Шалински райкома хьалхарча секретара **Ю. Д. Усамова**, саг а партийни болхло а се хиларо коммунистийн тха районе мел бахача наьхеи сакхетам чу хиннача хувцамашта мах бе таро лу сона. ХIанз вай вахаре йолаш йола процессаш дог гIоздаьккха а тешавеш а хинна ца Iеш, кхерам тIатувсаш а я. ДIаяхай из диканга сатувсаш нах баьха ха, хIаьта хIанз цар дIадех шоай хьаштех хьокхалуш йола проблемаш къоастаяргахьа гIулакх дIадерзадар.

Кулгалдара ширъеннача административно - командни методашка юхаверза никъ боацилга тахан массава дика кхетадеш ва. Амма, цунца цхьана политически кулгалдара методаш биззача боараме яйзай аьнна доккхал дергдац вай.

Этта хьал кхы а чоалханегIа дерзаде валлац со, бакъда, шеко йоацаш да цхьаькха: формальни йоацача а бе-беча а инициативни группаша шоашта долча гIулакха пайда эц, вай мел далийтача гIалатах, шоашта ховше демократи безам барра де йиш я яхилга, да а яхаш.

Къамаьл даьчо хьахайтар, Съезде ГIалгIайченна къаьстта автономи яларах дола дош оттадаьча СССР халкъа депутатий позицена ше раьза цахилар. Районе баха нах а цу тайпара уйлаш йолаш ба, аьлар цо.

ЦК апрельски Пленума решенешка а, вай пленуме ювца оттальча доклада тIа а ира оттадаьд юххьанцарча партийни организацей лоархIам айбарах дола дешаш. Коммунисташ хьалхарча мугIарашка хилар бахьан долаш, кхетам балара а халкъбоахаме дола а декхараш толамца кхоачашдаь дукха масалаш да районе.

Цхьабакъда, динза дисараш а дукхха да. Масала, хьаэца торговлес гIулакх деш дола дакъа. Аргун яхача городе потребительски обществаца цхьана предприятейн тайп-тайпарча орсийн тикаш я. Координирующи центр ца хилар бахьан долаш ийрча, зуламе гIулакхаш чакхдахара дика хьал хьакхолл укхаза. Цкъа аьнна ца Iеш, дукхаза а Аргуне горторг хьаелла езаш хилара дош айдаьд оаха, иштта цу дешах лаьца НГIАССР Министрий Совете дIачуеннай оаха тхоай предложенеш. Хала хете а, цу дешашта жоп даланза да.

Дукха дувц вай экологех лаьца. Мадарра аьлча, вайна гонахьа долча хозача Iаламах, дукххача хьунех, цIенача хьастех, додача хих доккхал ду вай. Цунца цхьана, вайна новкъа хет цунна йоагIаш йола йоакхо ца еш гонахьара Iалам толхадара сурташ бIаргадайча.

Районе кирпичнии цементнии заводаш, дукха карьераш, иштта кхы а предприятеш я, цар, долчча бесса дийцача, Iалама ресурсаш, харцахьа пайда а ийбеш, юъ. Промышленни хьаштащта лаьрхIа тедаш я хьу. доахан доажадеш йола дукха даьгIенаш телхаеш я. Цох хьаулаш йолча продуктех кIезигагIдола дакъа мара дисац районе а республике а.

Со местнически эгоистически уйлашта гаьна ва. Хьурмат деш боаггIача тайпара лелабой-те вай боахам, аьле, уйла е вай, новкъостий. Сона хетачогIа, нийса хургда НГIАССР Министрий Совето уж дешаш кхы тIа а техкача.

Районнии партийнии организацей структура тоаяра даькъе дувцача хана, къамаьл дечо, теркам тIабахийтар ДСК, «Грознефта» цхьаццайолча предприятешка, «Грозэнерго» ТЭЦ-4, автотранспортни предприятешка, иштта кхычахьа болх беш бола коммунисташ г. Грозне йолча партийни организацешка учете латташ хилар. Парадоксальни хьал отт: коммунисташ, болхлой, специалисташ, керттерча даькъе, тха районе бахаш а болх беш а ба, амма, оаха царна цхьаккха тайпара партийни влияни яц. Организационно-партийнии кадровии балха отделагара дех аз, лоацца хана КПСС Уставо дIадехарашка хьежжа районни партийни организаце структура оттаеча тхона новкъостал делга.

Гласностен общественни процессашта шерра демократизаци ярай хьалашка моллагIча перестроечни процессашта юкъе гIорта а, цхьадолча даькъе, общественноста хетачоа Iаткъа а йоккха таронаш я кепайоазон органашка, из дукхагIча даькъе кхоачашду вай лоархIаш долча «Грозненский рабочий» яхача газетас. Амма, нахах лаьца харцдар дувцаш бараш хьаллувцаш, редакце болхлоша царна новкъостал деш йола моттигаш нийслу цар балха тIа. Хала хете а, доацар дувцарах бехктокхамга озац уж.

Урус - Мартановси района «Гехинский» яхача совхоза дояркас **А. С. Мамуевас**, пленуме къамаьл деча хана аьлар: Боахамаш кортамукъа хиларо, боахама расчетага а арендни подрядага а уж довларо хIара денна хьалха тхона, болхлошта, яйза йоаца керда проблемаш гучаоIах.

Карара шу доладеннача хана денз «Гехинский» яхача совхоза со болх беш йола шурий комплекс арендага яьннай. Коллективе хинна хьал цу саххьате хувцаделар. Арендни отношенеш юкъейоалаяра процесс кIоарг мел лу, ца доагIаш ахча ийдеш, болх беш хинна болхлой шоаш дIабахар, чIоагIбеннаб шоайла дIан-хьан лоаттабу тIахьожам. ХьатIадоагIаш а дIададаш а дола ахча хIанз цхьана лоархI оаха, цу кIийлен тIа чIоагIлуш латт самоуправлени а. Дулхи шурен йоаккхача пятилетка кхаь шера план кхоачашъяьчарех цаI я тха комплекс, цо таро хилийтар паччахьалкхен поставкаш яра план а кхоачашъе.

Арендни подрядо болх кердача хьале баьккхар. Производства темпаш холуш лакхъеннай. Соахкарчунца нийсдича, укх шеран Iан замалахьа 21 процент дукхагIа шура, 19 процент дукхагIа дулх даьккхад. Цхьаккха ца къасташ доахан Iангара даха карагIдаьлар тха.

Сатем боабеш дар фуд? Аренда таханарча дийнахьа лерттIа дIайодаш яц. Техника гIонца тхона гIулакхаш дарах, доакъарах, иштта кхыча гIулакхех мах тел оаха совхоза. ХIаьта, ферме севооборот а техника а тхоай йолаш хилар ловрa тхона. ТIаккха совхоза доакъарах луш бола мах бала безацар тха. Банке тхоай счет хилийта безам бар тха. ХIаьта фу хул цох? Паччахьалкхенгара кредит эцар совхоз я, бакъда, продукце самоокупаемость Iалашъеш дола тхо из дIатакха дезаш да, Боккъалдар дийцача, тIехьаюсаш йола бригадаш тха чотагIа лелаеш я.

Дукха моастагIий ба аренда, гуччахьа духьале еш цхьаккха веце а. Къайла даьха мича деза, боахамий цхьабола кулгалхой арендатораш шоашкара цхьацца хIама дехар корта тоха па ухаш хилча баха могаш ца хилар.

Сай къамаьл чакхдоаккхаш сона ала ловра, партийни организацешкара, юххьанцарчаргара денз республиканскичунга кхаччалца наха доккха гIо-новкъостал эшалга. Шоай бала а проблемаш а ийце, цига болх уж. Парте обкомо, райкомаша юххьанцарча звеньяй авторитет а денал а лакхде деза.